

Tekstaffiches in Gent tijdens de Grote Oorlog (1914-1918)

Een historische analyse van de vertaalpolitiek van de Duitse Overheid tijdens de Eerste Wereldoorlog in de regio Gent.

Iris Braeckman

Bachelorpaper aangeboden binnen de opleiding Taal- & Letterkunde
Bachelor in de Algemene Literatuurwetenschap
Promotor prof. dr. D'hulst Lieven
Academiejaar 2016-2017.
Aantal tekens: 62.771

Inhoudstafel

Abstract

Inleiding

1. Gegevens van het Excel bestand
2. Methodologie en analyse
  - 2.1. De tien parameters voor de categorisatie van de tekstaffiches
    - 2.1.1. De tekstaffiches doorheen de Grote Oorlog
    - 2.1.2. De benoeming van een tekstaffiche
    - 2.1.3. Eén-/twee-/drie- en viertalige tekstaffiches
    - 2.1.4. De auteur(s) van de tekstaffiches
    - 2.1.5. Drukkerijen onder de oorlog
    - 2.1.6. De kleur van de tekstaffiches
    - 2.1.7. Plaats van aanplak
    - 2.1.8. De uniformiteit van de tekstaffiches
  - 2.2. Bespreking van de evoluties over de parameters heen
    - 2.2.1. Een-/twee- en drietalige tekstaffiches van naderbij
3. Vergelijkende studie van de steden Brugge, Kortrijk en Gent
4. Conclusie
5. Bibliografie

Abstract

The aim of this paper is to gain an insight into the translation politics of the German Government during the Great War. The analyses will be based on the war pamphlets that were printed and hung up in the city of Ghent in East Flanders, Belgium. The city held an important position, as it served as the headquarters of the fourth army of the German forces, and with that it should be seen as a hub of German culture and politics. On the fourth of August 1914, the Germans fought their way into Belgium and not long after that, the city of Ghent fell into German hands. After they took Ghent, the German government that was stationed in the city immediately started the production of war pamphlets. Used by the state, the mayors and the government, this was for them an obvious choice. War pamphlets were in that time one of the largest communication tools of the early twentieth Century, and had proven multiple times to be very efficient. The importance of these posters is thus not to be underestimated. Moreover, it turned out to be the most practical method to communicate with the citizens of Ghent, as they spoke either Dutch or French or were illiterate. To inform themselves about the new implementations, restrictions and announcements, people would gather around the places where the posters would be hung and discuss whatever the posters were about. This way everybody, including those without the ability to read, was informed about new plans, death sentences, bombings and orders.

War pamphlets were not only used for communication. They also functioned as a means of imposition. The overwhelming majority of pamphlets had German on the left-hand side. This not only shows that the other languages on the right are a translation of an original German text, but it also shows the inhabitants of a city, that everything German is to be dominant. It thus stresses German supremacy. Therefore, not only the German language was forced onto the people, but also German culture. With war pamphlets bits of German culture trickled into the everyday life of the citizens, and slowly pushed away and replaced the old established order.

This paper starts out by providing the reader with a historical background of the city of Ghent during the Great war. This background information is vital in understanding the development of the German war pamphlets and the reason why they turned out to be very effective. Firstly, the paper sets out an analysis on how effective the German war pamphlets were in terms of quantity and quality. This entails a comparative study between all years of occupation. Secondly, the paper will provide an analysis of the characteristic features and what they might have meant. War pamphlets are designed to be convincing, to discipline, to impose and most importantly to maintain order. This paper explains how the German government could make their war posters so effective it could control a big city such as Ghent.

Inleiding

Op 21 augustus 1914 verschijnt een tekstaffiche in het straatbeeld van St-Amandsberg, een deelgemeente van de stad Gent. Burgemeester Dr. Henri van Cleemputte herkent het gevaar van de naderende Duitser en wil dat de bevolking de kalmte bewaart. Hij roept op om het vertrouwen in de burgemeester niet te verliezen en sluit af met de woorden: “Leve ons Vaderland, vrij en onafhankelijk!”. Ook in Gent zelf verschijnen meer en meer affiches aangaande het oprukkende Duitse leger. Burgemeester Emile Braun roept net zoals Burgemeester van Cleemputte op de kalmte te bewaren en te blijven geloven in een onafhankelijk en groot Gent. Een maand later zullen deze affiches echter vervangen worden met *Befehle* (bevelen) en *Bekanntmachungen* (bekendmakingen) van de Duitse Overheid.

(21/08/1914, St-Amandsberg)¹

(20/08/1914, Gent)²

De opmars van het Duitse leger door België begon op vier augustus 1914 en kwam tot stilstand op het einde van de maand november van datzelfde jaar. Wat volgde was een jarenlange bezetting van België en een loopgravenoorlog van nooit eerder geziene omvang. Vier jaar lang werd alle Belgische activiteit op politiek, economisch en cultureel vlak aan banden gelegd, gecensureerd of volledig gecontroleerd door de Duitse bezetter. Een belangrijk aspect van deze bezetting was de communicatie tot de burger. De controle over de communicatie was voor de Duitse overheid van vitaal belang om het vertrouwen van de burger voor zich te winnen. Het is tevens ook een van de enige manieren om, in de vroege twintigste eeuw, met de anderstalige bevolking te communiceren, zeker als men in het achterhoofd houdt, dat er toen nog enorm veel ongeletterdheid was. In het geval van België is de zaak iets complexer. De teksten zullen naar het Frans en het Nederlands vertaald moeten worden.

Vanaf het begin van de bezetting worden in heel Vlaanderen affiches opgehangen. Het ging dan vooral om bevelen (“Befehle”), kennisgevingen (“Kenntnisgebungen”), bekendmakingen (“Bekanntmachungen”) en berichten (“Berichte”). Via deze tekstaffiches kon de bevolking op de hoogte blijven van wat hen te wachten

¹ Bron: De Zwarte Doos, Stadsarchief Gent. Modern Archief, reeks M32bis. Inventarisnummer SAG_MA_M32bis_AF_1914_0044. “Aan de bevolking van St-Amandsberg.”. 21/08/1914. Affiche. Gedrukt.

² Bron: De Zwarte Doos, Stadsarchief Gent. Modern Archief, reeks M32bis. Inventarisnummer SAG_MA_M32bis_AF_1914_0040. ”Stad Gent/Ville de Gand”. Proclamatie/proclamation. 20/08/1914. Affiche. Gedrukt.

stond of waartoe zij bevolen werden. Vaak werden ook de mensen die tot de dood veroordeeld waren via tekstaffiches bekend gemaakt aan het grote publiek. Soms was de inhoud eerder triviaal, zoals de prijzen van broden en andere waren die werden vastgelegd. Zo werd van de kleinste verandering zoals de prijs van een brood tot de erg ingrijpende terdoodveroordelingen via tekstaffiches verspreid en aangeplakt. Het was het enige distributiekanaal tussen de burger en de Duitse Overheid. Deze jarenlange onderdrukking en papieren communicatie hield aan tot 11 november 1918 wanneer de wapenstilstand werd afgekondigd en de wapens werden neergelegd.

Foto 1: uit het archief van het OCMW Gent

In de stad Gent, die als grootstad een belangrijke rol speelde tijdens de Grote Oorlog, was dit niet anders. Toen het Duitse leger in Gent binnenviel en de stad bezette, werd deze tot hoofdstad van het *Etappengebied* gebombardeerd en werd ze de uitvalsbasis van de *IV Armee*. Er werden onmiddellijk tientallen affiches aan de lopende band gedrukt. Ook werden er strenge regels opgelegd, met als gevolg dat de stad volledig onderworpen werd aan de Duitse Overheid met daarbij horend, een streng militair regime. Het werd de burgers verboden de stad te verlaten, of voor niet Gentenaars, om de stad binnen te komen. Ook alle communicatie van de burgers naar buiten toe werd door de Duitse Overheid bestraft. Dit hield aan tot november 1915, waarna de ban enigszins versoepelde. Deze ingeperkte levensomstandigheden maakte van Gent een stad van opstanden.³ (Schaepdrijver, S. 1999)

Al tijdens de oorlog kreeg het stadsbestuur van burgemeester Emile Braun de opdracht om alle affiches die gedrukt werden te bewaren in archieven. Honderd jaar daarna, in 2014, werden ze terug uit de archieven gehaald voor de honderdjarige herdenking van de grote oorlog. Deze herdenking wakkerde de interesse van de mensen voor alles wat met de Grote Oorlog te maken heeft aan. Momenteel (2017) wordt in het hele land gewerkt aan het aanleggen van digitale databanken om de affiches te vereeuwigen. Door de tekstaffiches te analyseren en te groeperen, kunnen zij uitspraak doen over de levensomstandigheden van die tijd. Deze studie tracht daar deel van uit te maken door alle tekstaffiches die in Gent en zijn deelgemeenten gedrukt werden onder de loep te nemen. Aan de hand van enkele parameters werden zij in een Excel bestand gegoten en gegroepeerd voor nader onderzoek. Eens het Excel bestand compleet was, werden de data in verscheidene tabellen en grafieken gegoten. Aan de hand van deze visuele voorstellingen konden bepaalde evoluties en patronen vastgesteld worden. Tot slot, werden al deze evoluties en de bijhorende data vergeleken met gelijkende studies over de West-Vlaamse steden Kortrijk en Oostende. Dit laat toe op een breder niveau uitspraak te doen over de tekstaffiches die in Vlaanderen verschenen en uit te zoeken waar de concentratie aan tekstaffiches het hoogst was en waarom dit zo was.

³ Na een groot luchtbombardement nabij de stad, waarbij veel mensen het leven lieten, werden affiches opgehangen over deze horror. Deze affiches gaven aan dat een geallieerd luchtbombardement de oorzaak was van alle schade. De burgemeester wantrouwde deze informatie en beschuldigde de Duitse overheid voor vervalsing van de feiten, met als gevolg dat de stad een geldboete opgelegd kreeg. (gesprek met Pieter-Jan Lachaert, projectleider van het onderzoek naar de Gentse tekstaffiches voor De Zwarte Doos – stadsarchief te Gentbrugge)

1. Gegevens van het Excel bestand

(Zie bijlage)

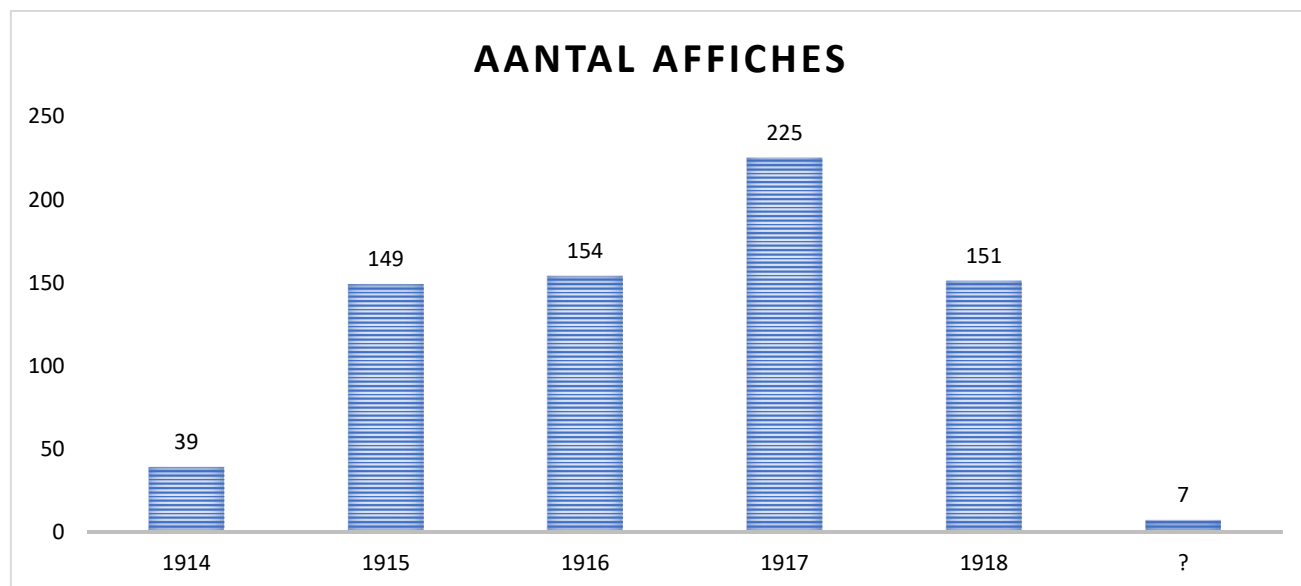
2. Bespreking van het Excel bestand

2.1. De tien parameters voor de categorisatie van de tekstaffiches

Zoals in het hierboven genoemde Excel bestand te zien is, werden de tekstaffiches in een lijst gegoten aan de hand van een reeks kenmerken. Deze tien parameters werden daarna gebruikt om correcte en relevante uitspraken te doen over de gevonden data. De tien parameters zijn: de datum van verschijning, het genre van de affiche, een eventuele titel, het aantal talen dat gebruikt werd, welk talen er gebruikt werden en in welke volgorde deze op de affiches verschenen, de auteur en opdrachtgever van de tekstaffiche met hun rang, de drukkerij die voor de affiche verantwoordelijk was, de plaats van aanplak, de kleur van het papier en de uniformiteit of de afwijkingen die te vinden zijn tussen de teksten in de verschillende talen. Aan de hand van deze parameters werd data verzameld over de tekstaffiches en werden enkele evoluties vastgesteld die in onderstaande tabellen beschreven worden.

2.1.1. De tekstaffiches doorheen de Grote Oorlog

Tijdens de vijf jaren van bezetting werden in de stad Gent een groot aantal tekstaffiches gedrukt, maar liefst 725 in totaal. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat gedurende deze jaren van bezetting ook affiches verloren zijn gegaan. Dit werd vastgesteld aan de hand van enkele affiches die verwijzen naar andere affiches die in begin 1917 gedrukt zouden moeten geweest zijn, maar niet teruggevonden zijn en aan de hand van een register dat in die tijd bijgehouden werd. Het gaat om ongeveer 10 affiches. Aangezien 1917 veruit de

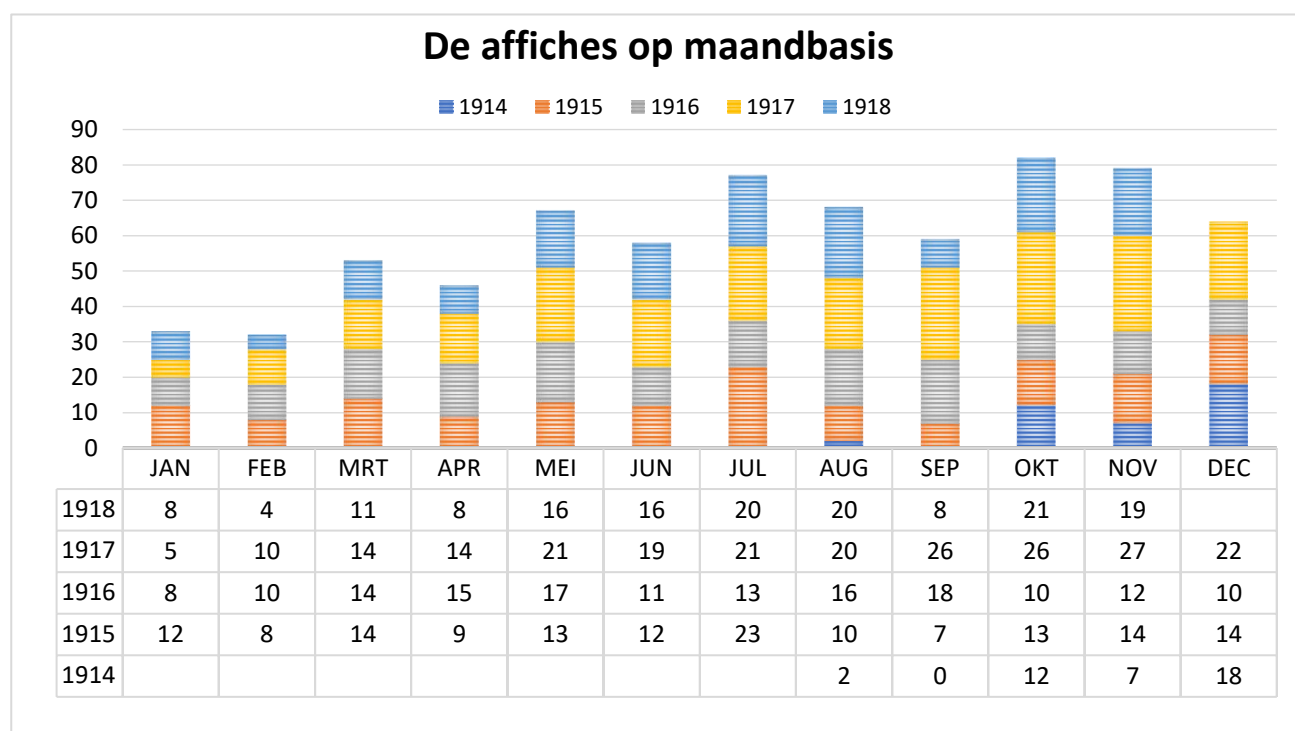
Tabel 1: Aantal affiches

sterkste maand is doet dit geen afbreuk aan de analyse. Aangezien de stad Gent, wat heel ongewoon was, de opdracht had gekregen de affiches vanaf dag 1 te bewaren, mag ervan uit gegaan worden dat de volledige collectie die nu bewaard wordt in 'De Zwarte Doos' te Gentbrugge representatief is. De grafiek hierboven geeft een beeld van de hoeveelheid tekstaffiches die er per jaar gedrukt werd. Doordat de oorlog begon op vier augustus 1914 en de eerste tekstaffiches pas een paar dagen later gedrukt werden, moet deze grafiek genuanceerd worden. Dat het aantal hoger ligt in de jaren 1915 tot 1918 is te wijten aan het feit dat deze als

volledige jaren meetellen⁴. Om een duidelijker beeld te geven van de evoluties binnen het aantal tekstaffiches wordt ook een beeld geschetst van het aantal affiches dat per maand gedrukt werd. De eerste grafiek schets het aantal tekstaffiches dat er per jaar gedrukt werd. Dat de productie in het begin enorm laag ligt, maar dan een boost kent mag niet verbazen. Toen de Duitse Overheid het bestuur in Gent op zich nam, draaide niet alles meteen op volle toeren. Eens de productie van de tekstaffiches eenmaal opgestart was, nam het aantal affiches dan ook drastisch toe. Van 39 affiches in 1914 naar 149 affiches in 1915 betekent op het eerste zicht een stijging van 382%. Omdat de productie in 1914 pas volledig op gang kwam in de maand oktober en het jaar 1914 daardoor enkel 3 ‘volledige’ productiemaanden omvatte, zal dit beeld dus genuanceerd moeten worden. Een tweede opvallende evolutie is de overgang van 1916 naar 1917. Hiervoor moet naar een andere verklaring gezocht worden aangezien beide jaren als twee volwaardige productie jaren gelden. De plotse stijging vind men ook terug in gelijkaardige studies over de Vlaamse steden Brugge en Kortrijk. Een groot verschil is echter dat de stijging en de piek zich in 1916 voordoet in plaats van 1917.⁵ (Zie p. 28) Kortom, voor de stad Gent was het jaar 1917 een vruchtbaar jaar voor de productie van tekstaffiches.

Om een beter beeld te krijgen van de hoeveelheid aan tekstaffiches die er gemiddeld verscheen, en om een genuanceerd beeld te bieden van *Tabel 1* (p. 6) wordt hier de productie per maand weergegeven. Aan de hand van de laatste drie maanden wordt duidelijk hoe de verhoudingen tussen de vijf bezettingsjaren liggen. Aan de ene kant wordt opgemerkt dat ook hier het jaar 1917 het beste doet, wat te verwachten was. Aan de andere kant wordt ook aangetoond dat het jaar 1914 niet moet onderdoen aan de daaropvolgende jaren. Zo heeft dat jaar de op een na grootste productie van tekstaffiches voor de maand december.

Tabel 2: De affiches op maandbasis

⁴ Voor het jaar 1918 moet genoteerd worden dat de laatste maand wegvalt. (zie *Tabel 2*)

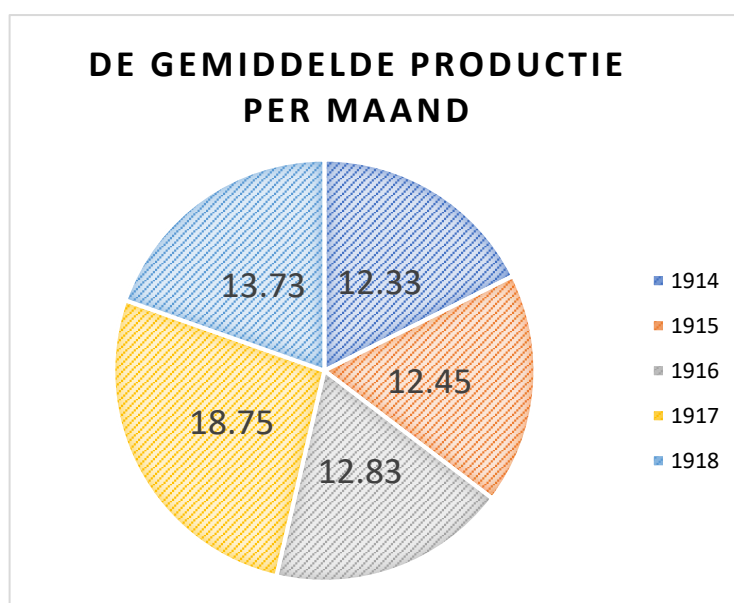
⁵ Denolf, M. (2015-2016). Vertaling en oorlogspropaganda: meertalige pamfletten tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen, Onderzoek naar de oorlogsaffiches rond Kortrijk en Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog. (Ongepubliceerd eindwerk). Katholieke Universiteit Leuven, Departement Leuven.

Kindt, S. (2015-2016). Een historische analyse van oorlogspamfletten in Brugge tijdens Wereldoorlog I: Vertaling en oorlogspropaganda: meertalige pamfletten tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen. (Ongepubliceerd eindwerk). Katholieke Universiteit Leuven, Departement Leuven.

Een laatste vaststelling bij deze grafiek zijn de zwakke eerste twee maanden. Zo valt het op dat januari en februari geen grote productie aantonen. Als men in het achterhoofd houdt, dat de eerste twee maanden van een jaar telkens een soort transit betekenen van het oude jaar naar een nieuw jaar, dan verbaast deze uitkomst. Dit doet vermoeden dat een nieuw jaar niet gepaard hoefde te gaan met de implementatie van nieuwe regels of met het informeren van de burgers over mogelijke veranderingen. Dit blijkt ook uit de titels van de tekststiffies uit de maanden januari en februari, die dit evenmin aanduiden. (Zie het Excel bestand in de bijlage).

Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een grafiek die de gemiddelde productie per maand weergeeft. Hierbij werden voor het jaar 1914 enkel de drie laatste maanden gebruikt. Dit werd gedaan om een representatief beeld te geven van hoe de jaren zich procentueel tegenover elkaar verhouden. Wat opvalt is dat de jaren 1914, 1915, 1916 en 1918, zoals eerder vastgesteld werd, enorm dicht bij elkaar liggen. Dit benadrukt enkel nog meer de speciale positie die het jaar 1917 in deze paper inneemt.

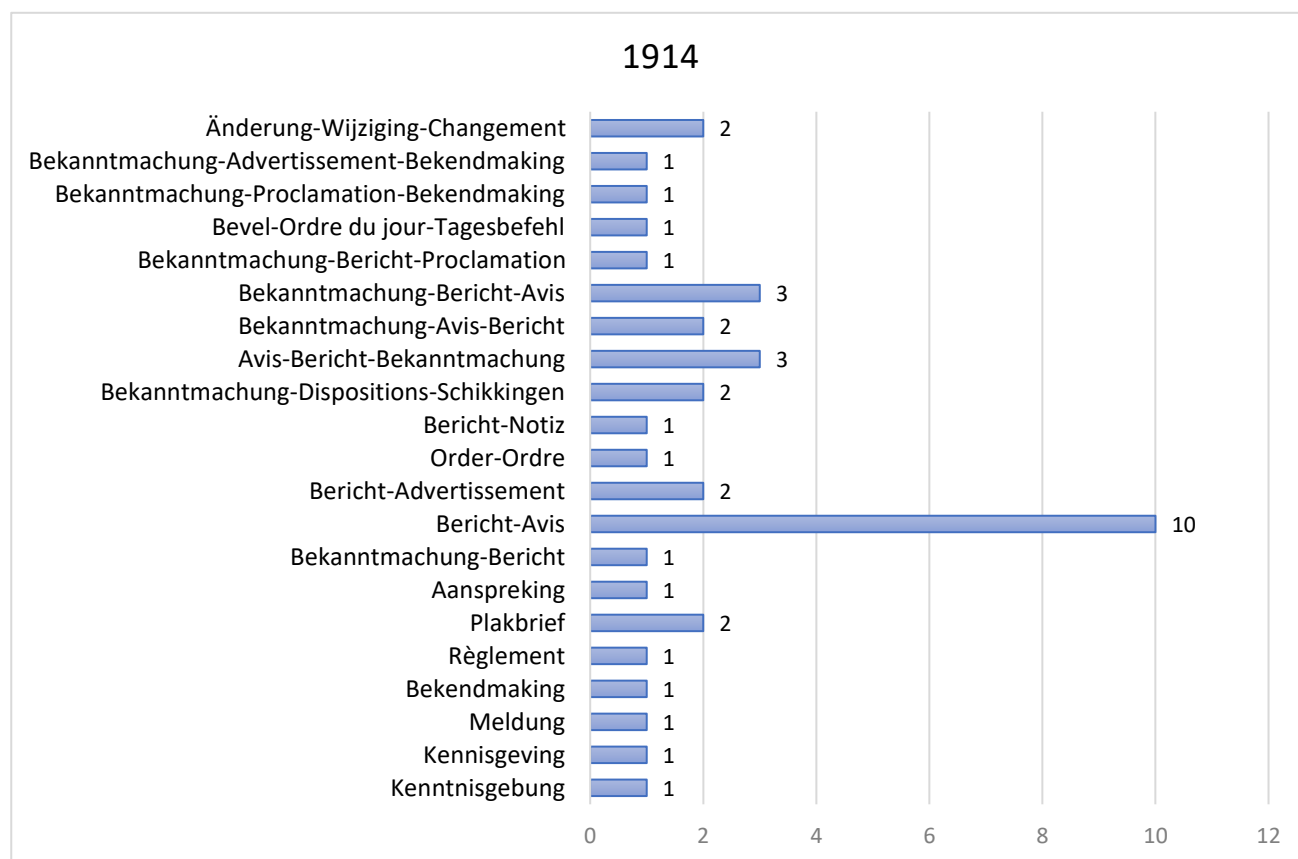
Diagram 1: De gemiddelde productie per maand

2.1.2. De benoeming van een tekststiffiche

Tijdens de oorlog moest de Duitse overheid duidelijk overbrengen wat ze van de bevolking verwachtte. In een oogopslag kon men zien met wat voor soort tekstaffiche men te maken had. Een categorisatie maken van de tekstaffiches op basis van de Duitse titel is echter eenvoudiger dan een op basis van de Nederlandstalige of Franstalige titel van diezelfde tekstaffiches. Dit komt door de niet consequente vertalingen van de Duitse overheid. In dit deel van de paper wordt getracht de gedrukte tekstaffiches toch te classificeren en onder te brengen in verschillende categorieën. Om dit zo overzichtelijk mogelijk te houden, worden deze per jaar weergegeven en becommentarieerd. Na de individuele analyse wordt dan een breder beeld geschetst door de jaren met elkaar te vergelijken. De uitkomst van deze analyse wordt dan uitvoerig besproken op het einde van dit hoofdstuk. De taal of talen waarin de tekstaffiches verschenen, wordt hierbij gerespecteerd. Ook aan de volgorde van de talen wordt niet geraakt.

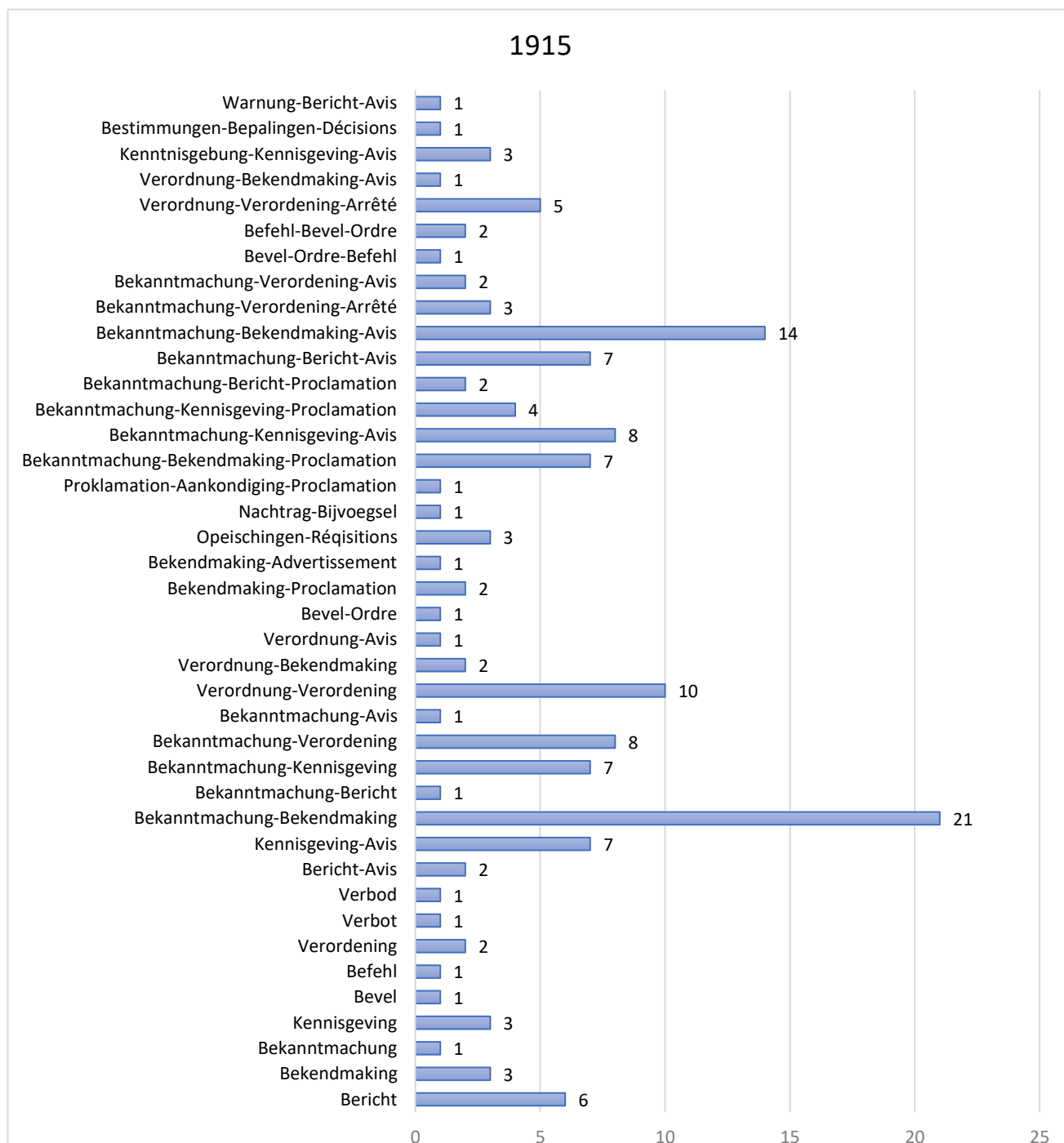
Tabel 3: Het genre van de tekstaffiches (1914)

In het jaar 1914 springt één staaf van de tabel er duidelijk tussenuit. Het gaat om het genre “Bericht-Avis”. Onder deze titel verschenen de affiches die gedrukt werden op vraag van de burgemeesters en de schepenen. Het mag dan ook niet verbazen dat deze categorie in 1914, wanneer er veel bericht moest worden over de opmars van het Duitse leger en de burgemeesters nog alle macht bezaten, de grootste is. De eerste affiches die door de Duitse overheid gedrukt werden droegen het genre “Avis-Bericht-Bekanntmachung” en “Bekanntmachung-Bericht-Avis”.

In 1915 verschijnen er in totaal iets meer dan drie keer zoveel affiches dan het jaar voordien. Dit gaat, zoals in de volgende grafiek vast te stellen is, gepaard met heel wat nieuwe genre aanduidingen. De categorie “Bericht-Avis” valt van haar voetstuk, want vanaf dat jaar neemt de Duitse overheid het bestuur grotendeels over. Zoals voordien reeds vastgesteld werd, gaan het aantal tweetalige en drietalige affiches gelijk op. Het verbaast dan ook niet dat de twee populairste genres door deze twee categorieën vertegenwoordigd worden. Bij de drietalige affiches is dit: “Bekanntmachung-Bekendmaking-Avis” en voor de tweetalige tekstaffiches is dit:

“Bekanntmachung-Bekendmaking”. Hoewel uit deze twee genres blijkt dat de vertaling van de genres rechtlijnig ging, was dit zeker niet het geval. De vertaling van één Duitse titel resulteerde al gauw in meerdere Franstalige en meerdere Nederlandstalige titels. Dit resulteerde op zijn beurt in een overvloed aan verschillende titels. Naast de vertalingen maakten ook nieuwe genres in 1915 hun intrede. Het gaat dan om genres zoals: “Warnung”, “Bestimmung”, “Verbot” et cetera.

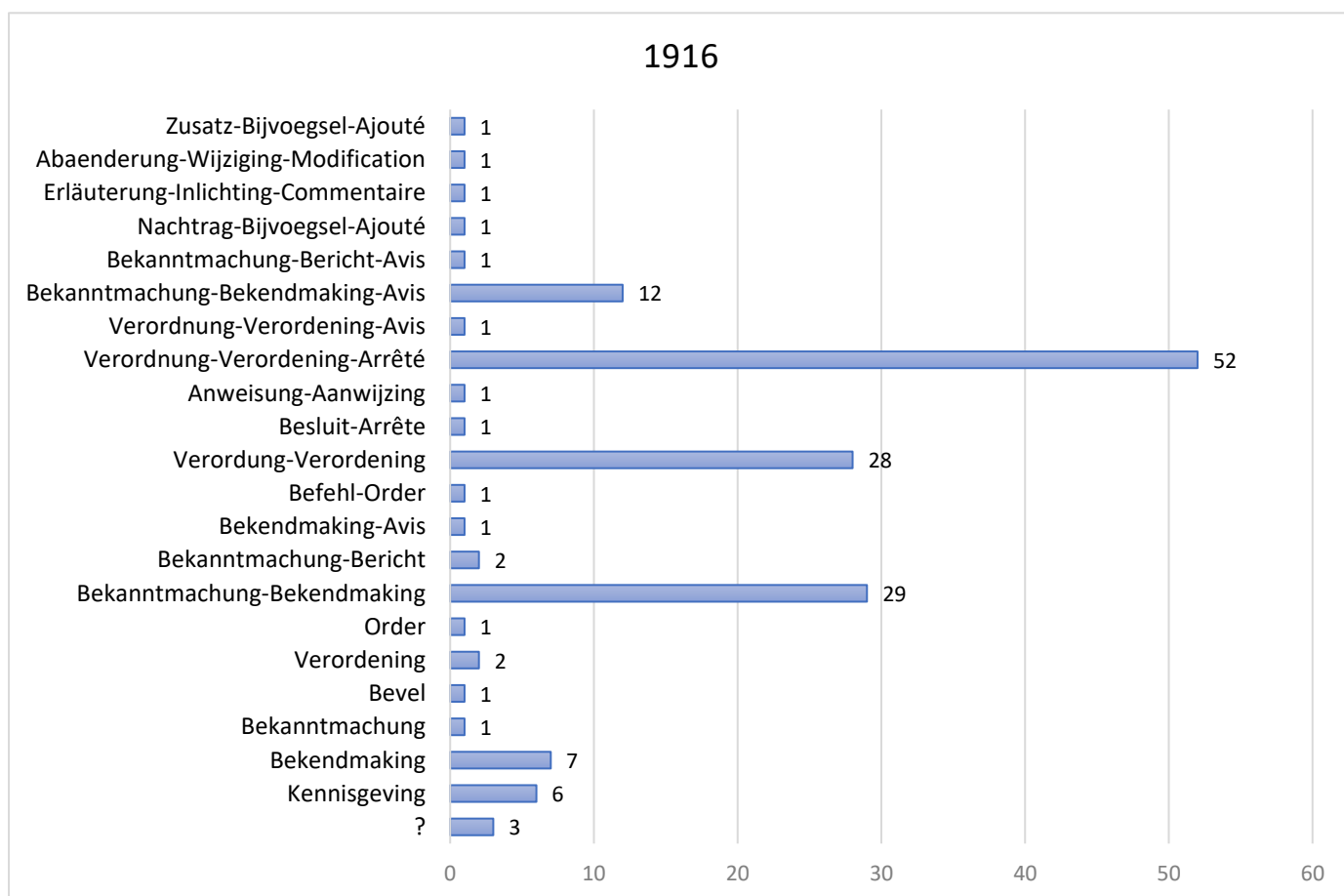

Tabel 4: Het genre van de tekststiffies (1915)

1915 was een jaar met veel variatie. In 1916 valt het aantal genre aanduidingen iets terug. Terwijl in 1915 de tekststiffies nog redelijk verspreid zijn over de verschillende categorieën, zijn er in 1916 enkele genres die de

grote meerderheid bepalen. Het gaat dan om de genres “Verordnung-Verordening-Arrêté” voor de drietalige affiches en “Verordnung-Verordening” en “Bekanntmachung-Bekendmaking” voor de tweetalige tekstaffiches. Net zoals in 1915 blijft “Bekanntmachung-Bekendmaking” een belangrijke categorie. Ze wordt echter nog voorbijgestoken door het genre “Verordnung-Verordening-Arrêté”. Deze drietalige affiches waren ten opzichte van de andere affiches enorm groot van formaat. Kenmerkend is ook dat deze gedrukt werden op vraag van Duitse afgevaardigden wiens macht niet enkel lokaal was. Dit blijkt ook in latere jaren het geval. Vooral Herzog Albrecht von Württemberg wordt met deze affiches geassocieerd. Enkele affiches werden onder een vraagteken geplaatst omdat deze geen duidelijke genretitel droegen. Zo zijn er twee affiches aan de hand van burgemeesters die enkel de titel ‘Medeburgers!’ dragen en waarvan de inhoud telkens varieert en daarmee moeilijk één genre toe te wijzen zijn. De andere affiches die door de burgemeesters geschreven werden en telkens een informatief karakter hadden, kregen het genre “Kennisgeving” toegewezen. Het gaat dan niet om de tweetalige affiches die onder het genre “Bericht-Avis” verschenen, maar om de Nederlandstalige affiches zonder expliciete genretoewijzing. Andere affiches die onder het vraagteken geplaatst werden, zijn die die louter

Tabel 5: Het genre van de tekstaffiches (1916)

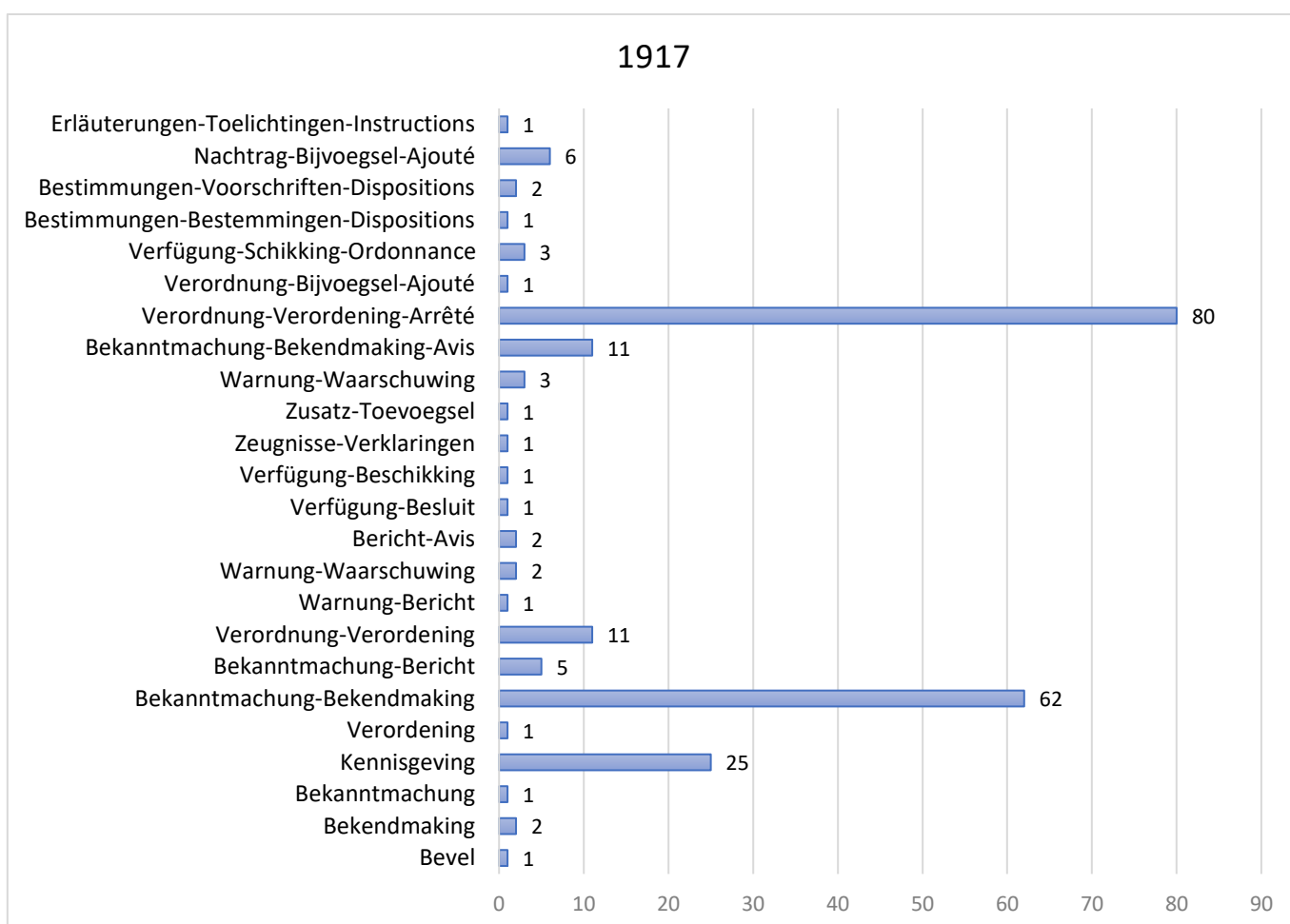
een stukje tekst bevatten en noch een genreaanduiding noch een titel droegen.

1917 sluit over het algemeen goed aan bij wat in 1916 vastgesteld werd. Ook hier zijn de categorieën “Verordnung-Verordening-Arrêté” en “Bekanntmachung-Bekendmaking” de grootste genres. Die eerste categorie omvatte net zoals in 1916 de affiches die gedrukt werden door Duitse afgevaardigden waarvan de

invloed verder reikte dan Gent alleen. Voor 1917 gaat het hier specifiek om de Generaal Sixt von Armin en de Etappeninspecteur von Schikfus. De reden voor het grote aantal tekstaffiches onder de genrenaam “Bekanntmachung-Bekendmaking” komt voort uit de grote productie op vraag van Etappeninspekteur en Gerichtsherr von Wick. Hier wordt verder op ingegaan in het hoofdstuk 2.1.4. *De auteur(s) van een tekstaffiche.* (Zie p. 15).

Het aantal affiches die gedrukt werden op aanvraag van de burgemeester lijkt ook weer te stijgen. Dit duidt echter niet op het feit dat de burgemeester te Gent meer vrijheid kreeg. In tegendeel, de affiches die hier gedrukt werden onder Kennisgeving zijn affiches waartoe vooral de opdracht was gegeven door de burgemeesters van de deelgemeenten. Emile Braun, de burgemeester van Gent, kreeg steeds minder gedaan, omdat zijn macht meer en meer ingeperkt werd. Begin 1918 is het volledig gedaan voor hem. De Duitse overheid zet hem af als burgemeester van Gent en samen met enkele andere invloedrijke Gentenaars wordt hij gedeporteerd naar een Duitse cel nabij Hamburg. Gedurende zijn afwezigheid werden zijn taken overgenomen door schepenen Edward Anseele. Na de oorlog werd Emile Braun vrijgelaten. Hij keerde terug naar zijn geliefde stad en nam het burgemeesterschap meteen weer op. (D'hondt, B. zj.)

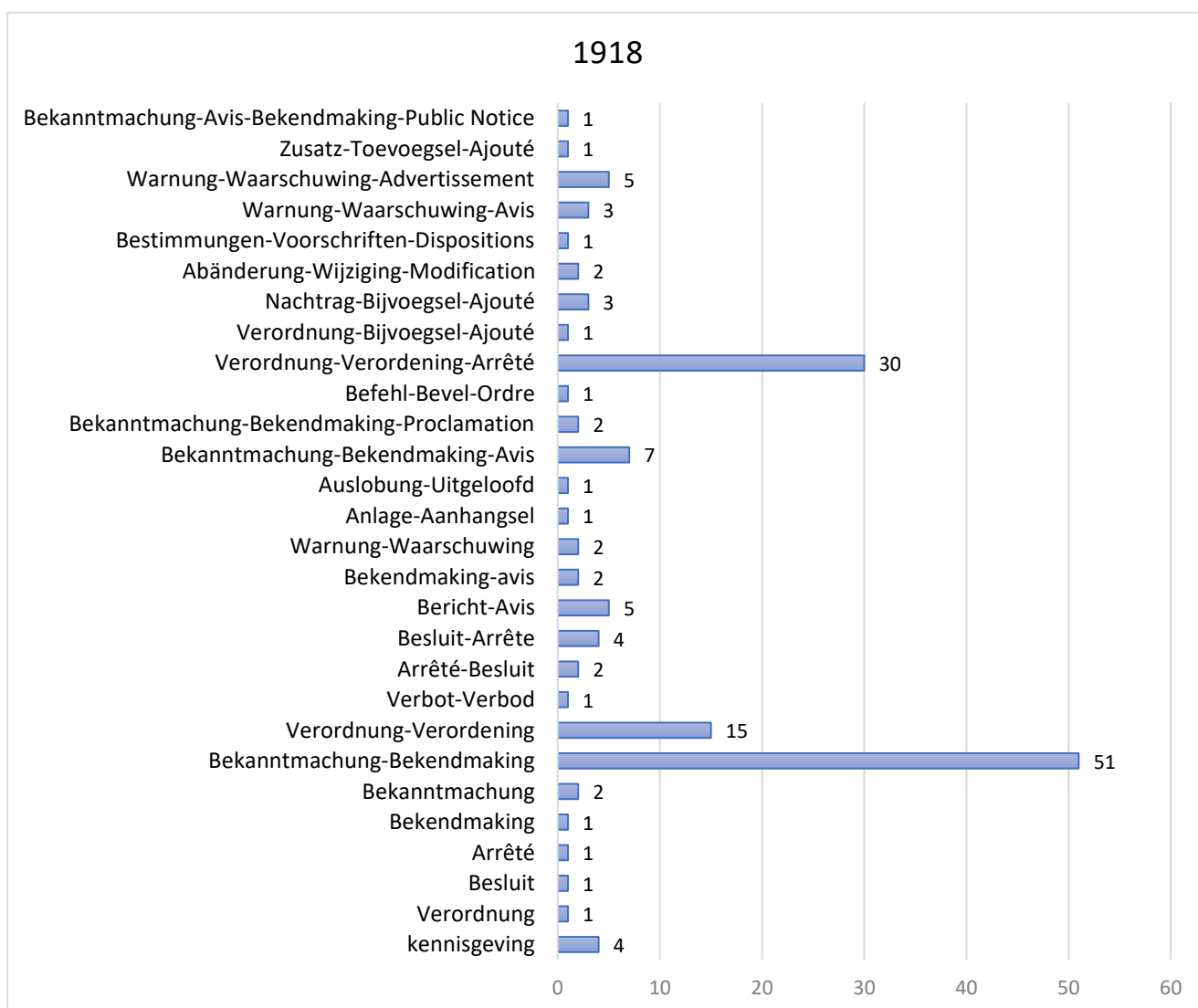
Tabel 6: Het genre van de tekstaffiches (1917)

Een tweede belangrijke gebeurtenis in 1918 was de raad van schepenen die verdween, omdat deze plaats diende te maken voor De Raad van Vlaanderen. De Duitse overheid zette zo zijn *Flamenpolitik* nog steeds door. Ze houden dit ook vol tot het einde van de oorlog. Na de oorlog keerde het Frans terug naar de positie van voertaal

in de academische wereld en het bedrijfsleven die het voor de oorlog had. Pas veel later zal er aan de universiteit een kleine vernederlandsing plaatsvinden.

De tabel voor 1918 vertoont hetzelfde patroon als de tabellen van 1916 en 1917; al is er toch ook een belangrijk verschil. Zoals de tabel voor 1918 aantoont, zijn de twee sterkste categorieën wederom “Verordnung-Verordening-Arrêté” en “Bekanntmachung-Bekendmaking”. Dit is een voortzettingen van de twee vorige jaren. Een belangrijk verschil is wel dat ze nu onderling van plaats wisselen. Meer nog, het genre “Bekanntmachung-Bekendmaking” is bijna dubbel zo groot. Dit is opvallend. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn, dat ze gedrukt werden in het kader van de *Flamenpolitik*. Dit is natuurlijk een goede manier om van het Nederlands de tweede prominente taal te maken na het Duits.

Tabel 7: Het genre van de

tekstaffiches (1918)

Een andere verklaring zou kunnen zijn, dat er minder affiches gedrukt werden door de Duitse afgevaardigden met een hogere functie, omdat zij affiches drukten die ook ver buiten Gent, in andere grote steden zoals onder meer Brussel, verspreid moesten worden. Het Frans was op deze affiches aldus nog van groot belang. Deze affiches verschenen telkens binnen het genre “Verordnung-Verordening-Arrêté”.

Kortom, doorheen de vijf jaar van bezetting valt het op dat er enkele tendensen vast te stellen zijn in verband met het genre dat aan de affiches toegewezen werd. Zo valt het op dat het Frans geleidelijk aan van haar voetstuk werd gedruwd door de Duitse bezetter. Dit al dan niet als gevolg van de beruchte *Flamenpolitik*. Het idee achter

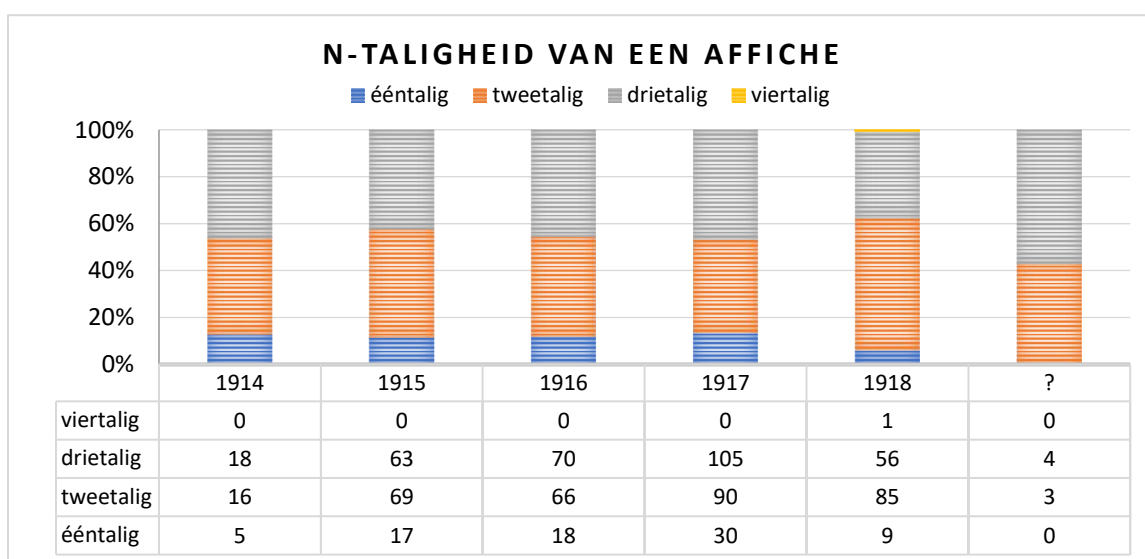
deze vorm van politiek was tevens om de Nederlandstalige bevolking aan te spreken en hun te overhalen zich aan te sluiten bij de Duitsers. Hiervoor zou het Frans ingeboet moeten hebben. Dat dit ook via de tekstaffiches het geval was, is aldus zeer plausibel.

2.1.3. Eén-/twee-/dier- en viertalige tekstaffiches

Gedurende de bezetting verschenen er in Gent zowel eentalige als meertalige affiches. Zoals onderstaande grafiek aantoont, zijn de meertalige affiches over de gehele lijn in de meerderheid. De talen die vertegenwoordigd zijn op de tekstaffiches zijn: het Nederlands, het Frans, het Duits en uitzonderlijk een maal het Engels. Ze verschenen niet noodzakelijk in deze volgorde. Integendeel, de tekstaffiches tonen een grote variatie in de volgorde van de talen. In onderstaande grafiek wordt getoond hoe de relatie tussen het aantal eentalige en meertalige affiches zich verhoudt. De categorie van viertalige affiches wordt hier ook opgenomen. Al moet er wel rekening mee gehouden worden dat er dus slechts één affiche verschenen is, en dit in 1917 was.

Het overgrote deel van de tekstaffiches bestaat uit tweetalige en drietalige tekstaffiches. Dit blijft zo over de gehele vier jaar. Zo wordt er vastgesteld dat de eentalige affiches niet populair waren. De affiches die enkel in het Frans of Nederlands geschreven werden waren dan ook afkomstig van de hand van de burgemeesters, die in het begin vrij konden publiceren, maar wiens recht op vrijheid daarna geschonden werd doordat ze enkel nog op bevel van de Kommandatuur konden publiceren. Binnen de categorie van eentalige tekstaffiches zijn de Nederlandstalige en Franstalige affiches wel veel sterker vertegenwoordigd dan hun Duitse tegenpool. Slechts 6 affiches van de 79 eentalige affiches zijn aan de hand van de Duitse Kommandatuur in het Duits geschreven. Deze affiches waren gericht aan een klein deel van de bevolking die Duitstalig was, of van Duitse afkomst was. Omdat deze groep sterk ondervertegenwoordigd was, was de aanplak van deze affiches minder van toepassing dan de affiches van de andere talen. Als er een nieuwe verordening doorgevoerd moest worden, moest dit duidelijk zijn voor de gehele (of toch de meerderheid van de) bevolking en niet slechts voor een kleine groep Duitstalige Belgen of Duitsers. Vandaar dat de voorkeur duidelijk uitging naar een tweetalige of drietalige tekstaffiche.

Zowel de eentalige-, tweetalige- als drietalige affiches kennen een positieve evolutie tot aan het jaar 1917, zoals te zien is in de onderstaande tabel. Procentueel blijft alles mooi in balans. Dit verandert in 1918, wanneer het aantal affiches drastisch terugvalt. Ook procentueel kent de balans plots een zwaarder gewicht toe aan de tweetalige affiches. De drastische terugval zou kunnen samenvallen met het uiteenvallen van het Duitse rijk. Waar het jaar 1917 een jaar was waarin het Duitse rijk groeide, was 1918 een jaar van teruggang.

2.1.4. De auteur(s) van de tekstaffiches

In Gent waren de auteurs van tekstaffiches talrijk. Begin 1914 werden de eerste tekstaffiches gedrukt op vraag van de toenmalige burgemeester Emile Braun. Hij was naast burgemeester ook een van de belangrijkste burgers die Gent kende. Hij stond bekend als iemand die het roer stevig in handen had en laveerde tussen de Duitse eisen en de behoeften van de Gentse bevolking in. (D'hondt, B. zj) De druk op de burgemeester en zijn

Tabel 7: n-taligheid van een affiche

schepenen was enorm groot. Alles wat zij tot publicatie trachtten te brengen werd door de Duitse Overheid gecontroleerd. Soms werd het hen verboden deel te nemen aan het bestuur en soms werd hen verplicht te publiceren. Deze laatste affiches dragen vaak, naast de standaard afsluiting van de burgemeester, het onderschrift "Op bevel van de Duitse Overheid" of een specifieke Duitse afgevaardigde. Specifiek voor de stad Gent speelde de Etappen-Kommandant Georg von Wick⁶ een belangrijke rol. Zoals zijn titel als laat blijken, was hij de baas van het Etappen gebied Gent. Hij is een van de vele auteurs die in Gent tekstaffiches lieten drukken. Omdat er zoveel verschillende auteurs zijn, zou een grote tabel niet overzichtelijk zijn. Vandaar dat hier eerst en vooral per jaar uitspraak zal worden gedaan, en daarna de grote lijnen en ontwikkelingen doorheen de jaren uitgelegd zullen worden.

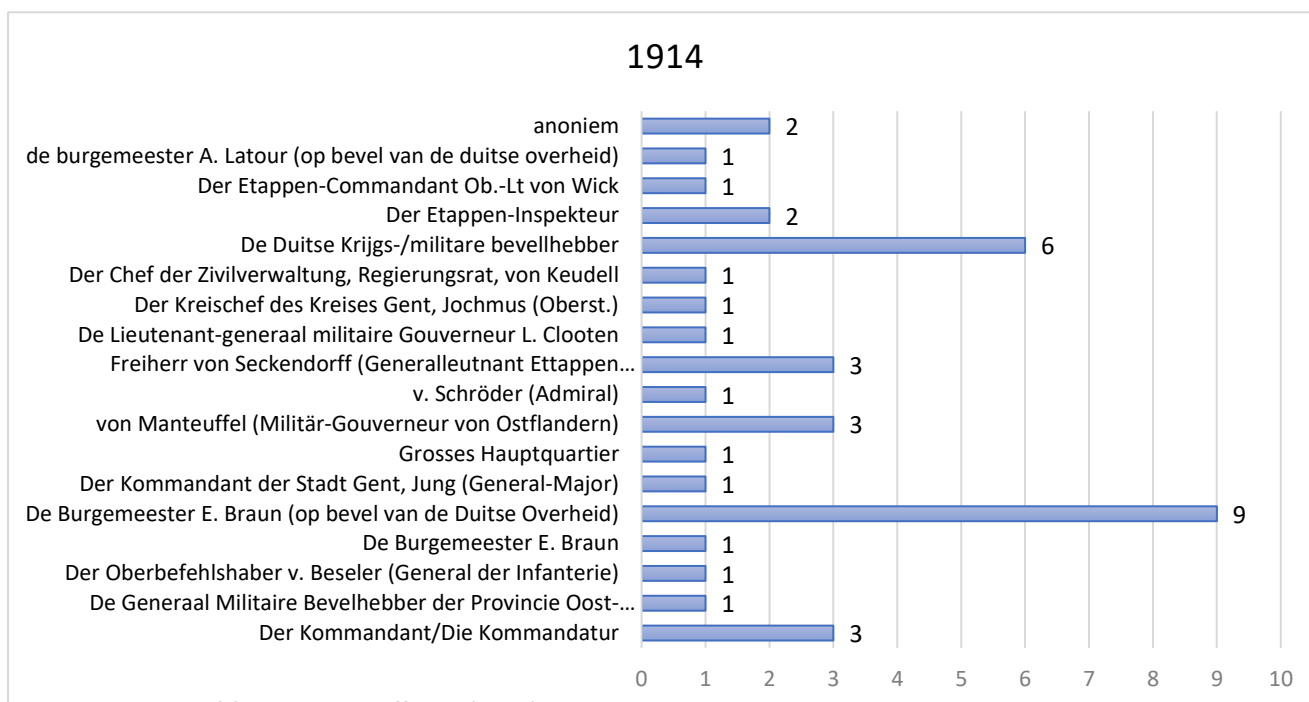
Vooraleer er verder ingegaan wordt op de verschillende ontwikkelingen van de jaren moet er, om verwarring omtrent het burgemeesterschap te vermijden, een lijst opgesteld worden, die iedere burgemeester die in de tabellen opgenomen werd, verbindt met de deelgemeente of stad waartoe hij behoorde:

- Burgemeester A. Latour was gedurende de Grote Oorlog burgemeester van Ledeberg.
- Burgemeester M. Verdonck was de burgemeester van Gentbrugge (vroeger vaak ondertekend als Gendbrugge).
- Burgemeester Henri van Cleemputte was burgemeester van St-Amandsberg.
- Gemeenteraadslid E. Toeffaert (één keer verkeerdelijk aangeduid als zijnde burgemeester in Gentbrugge). Hij wordt later aangeduid als schepenen van onderwijs voor de gemeente Gentbrugge.
- Burgemeester Emile Braun was burgemeester van de stad Gent (onderbreking in het jaar 1918, wanneer hij vervangen wordt door E. Anseele, schepenen.)
- Burgemeester E. Van Oostende, deelgemeente Gentbrugge.

(Voor de gemeente Ledeberg zijn geen gegevens beschikbaar aangezien Ledeberg geen burgemeester had tijdens de Duitse bezetting.)

---

⁶ Onder het volk stond hij bekend als het 'hangbuikzwijn' omwille van zijn grote buikomtrek.
<http://www.2014-18.be/achtergrond/gent-brengt-eerste-wereldoorlog-beeld-met-wandel-en-fietsroute-en-tentoonstelling-met>. Geraadpleegd op 28 april 2017.

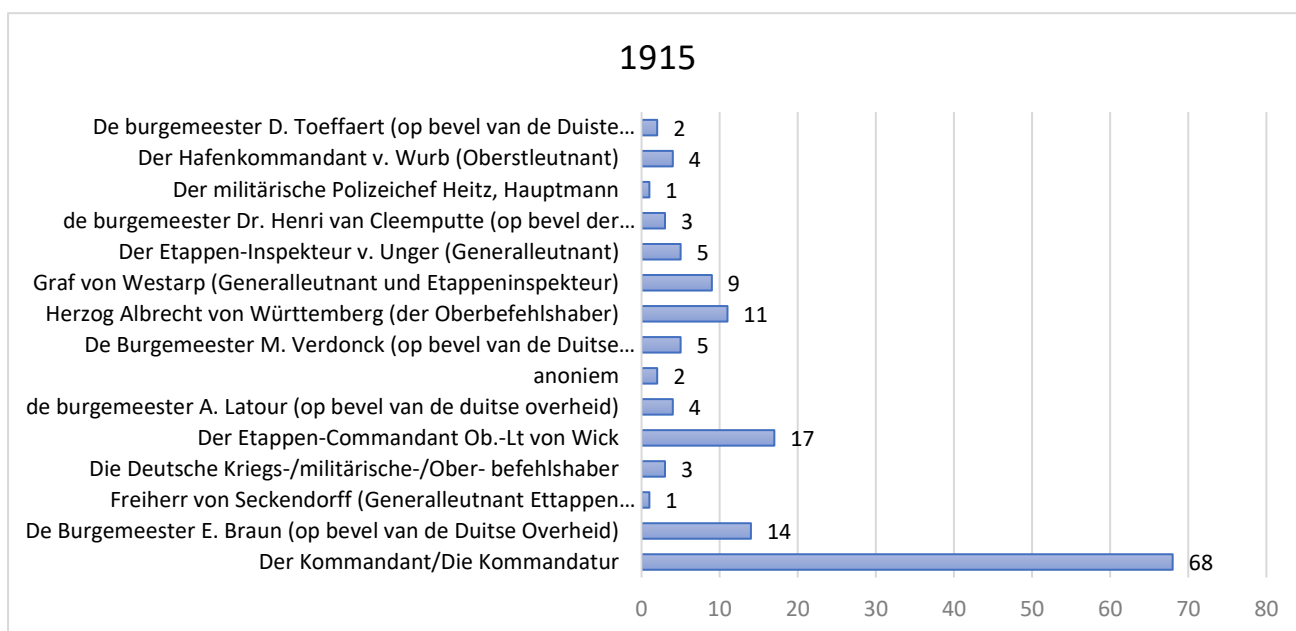

Tabel 8: De auteur(s) van de tekstaffiches (1914)

In 1914 zijn er onder 17 verschillende namen affiches verschenen en 2 onder anonimiteit. Het valt op dat de meerderheid van de tekstaffiches verscheen zonder een expliciete verwijzing naar een Duitse bevelhebber. Wie er aan het roer stond van de tekstaffiches is dus nog onduidelijk. Het feit dat de eerste verordeningen, wetten en noties bekend werden gemaakt via de burgemeester zou met opzet gedaan kunnen zijn. Het is namelijk een goede strategie om bij de bevolking de kalmte te bewaren, door vast te houden aan die persoon die de bevolking altijd vertrouwde en waar ze naar luisterde en, nog belangrijker, die ze gehoorzaamde.

Voor het jaar 1915 worden er twee grote vaststellingen gedaan. Enerzijds valt het op dat de voorkeur uitgaat naar een affiche waarbij de Duitse overheersing primeert, met als gevolg dat de affiches die de burgemeester in opdracht van de Duitse Overheid moesten drukken in aantal verminderden ten opzichte van het jaar voordien. Anderzijds blijft de voorkeur uitgaan naar affiches zonder expliciete naam, wat het belang van anonimiteit, dat vastgesteld werd in 1914, lijkt door te trekken.

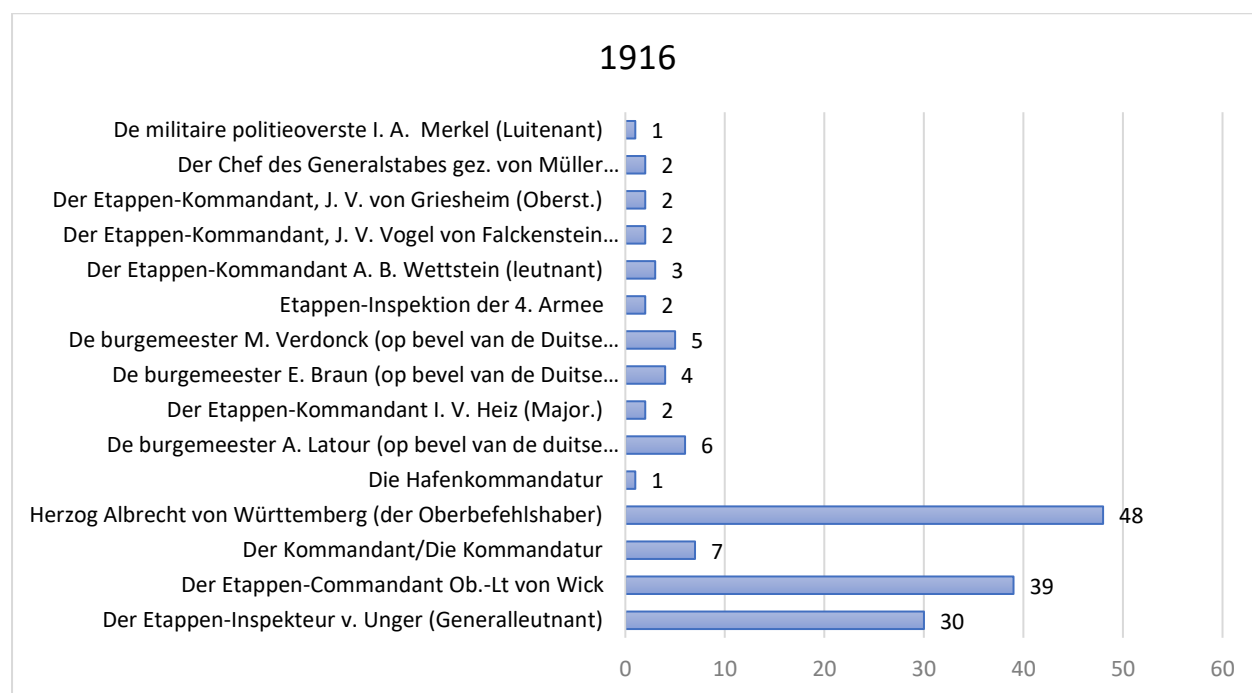

Tabel 9: De auteur(s) van de tekstaffiches (1915)

Ondanks dat er nog een zekere anonimiteit hangt rond het Duitse bestuur komen er toch nieuwe namen naar voren. Een van hen is Generaal-Leutnant von Unger. Hij was van 1915-1916, zijn periode als Etappen-Generaal in Gent, een belangrijk persoon binnen het bestuur. Hij was vooral in 1916 verantwoordelijk voor een groot deel van de productie van tekstaffiches.

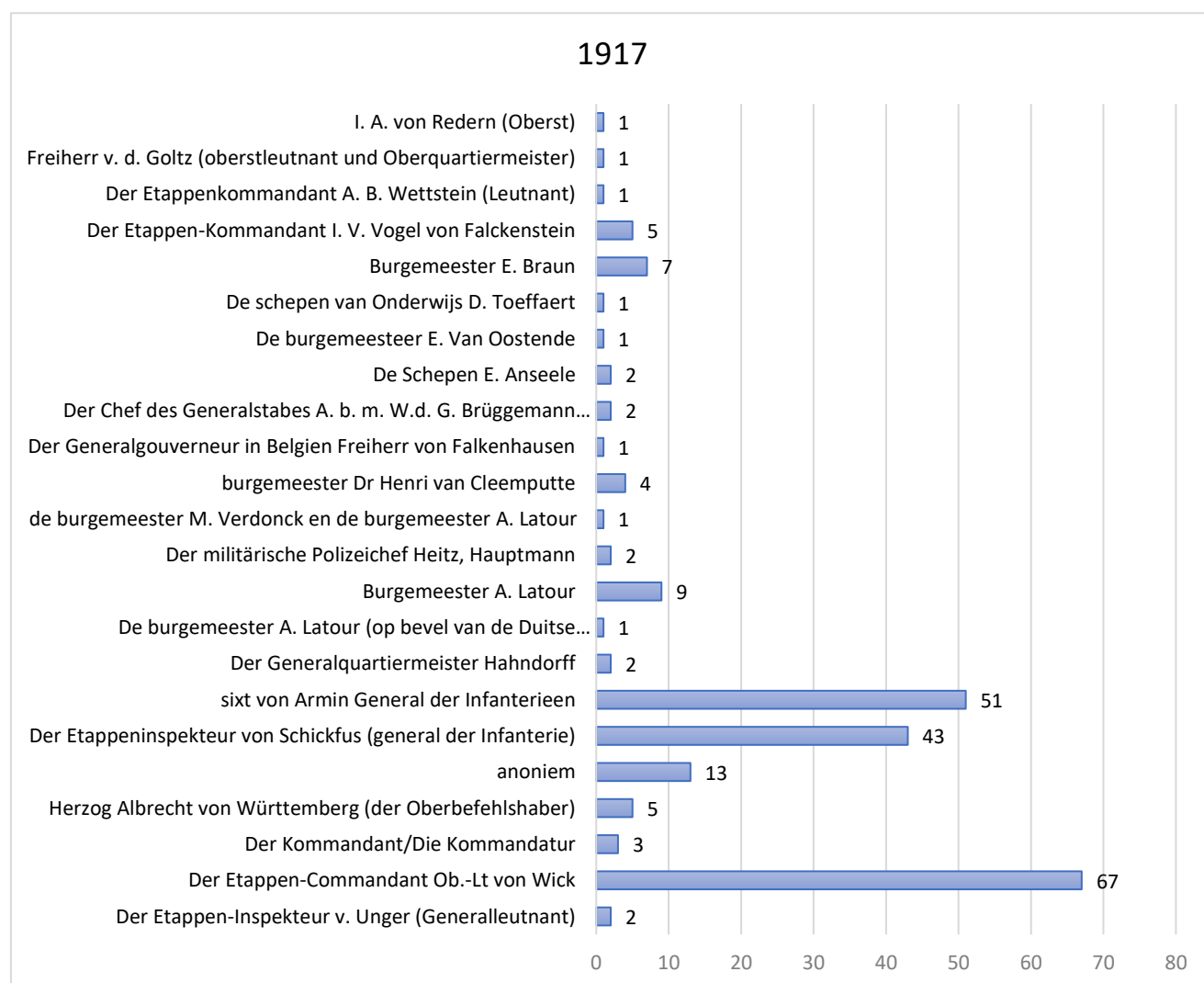
Vanaf 1916 verdwijnt de anonimiteit rond de auteurs voor een groot deel en krijgt men zo voor het eerst een duidelijk beeld van de mensen achter de affiches. Voor 1916 waren, zoals eerder vermeld, vooral Herzog Albrecht von Württemberg en Etappeninspekteur von Unger belangrijke pionnen binnen de propaganda-industrie. Samen met Etappenkommandant von Wick zijn zij de drie grootste auteurs van dat jaar.

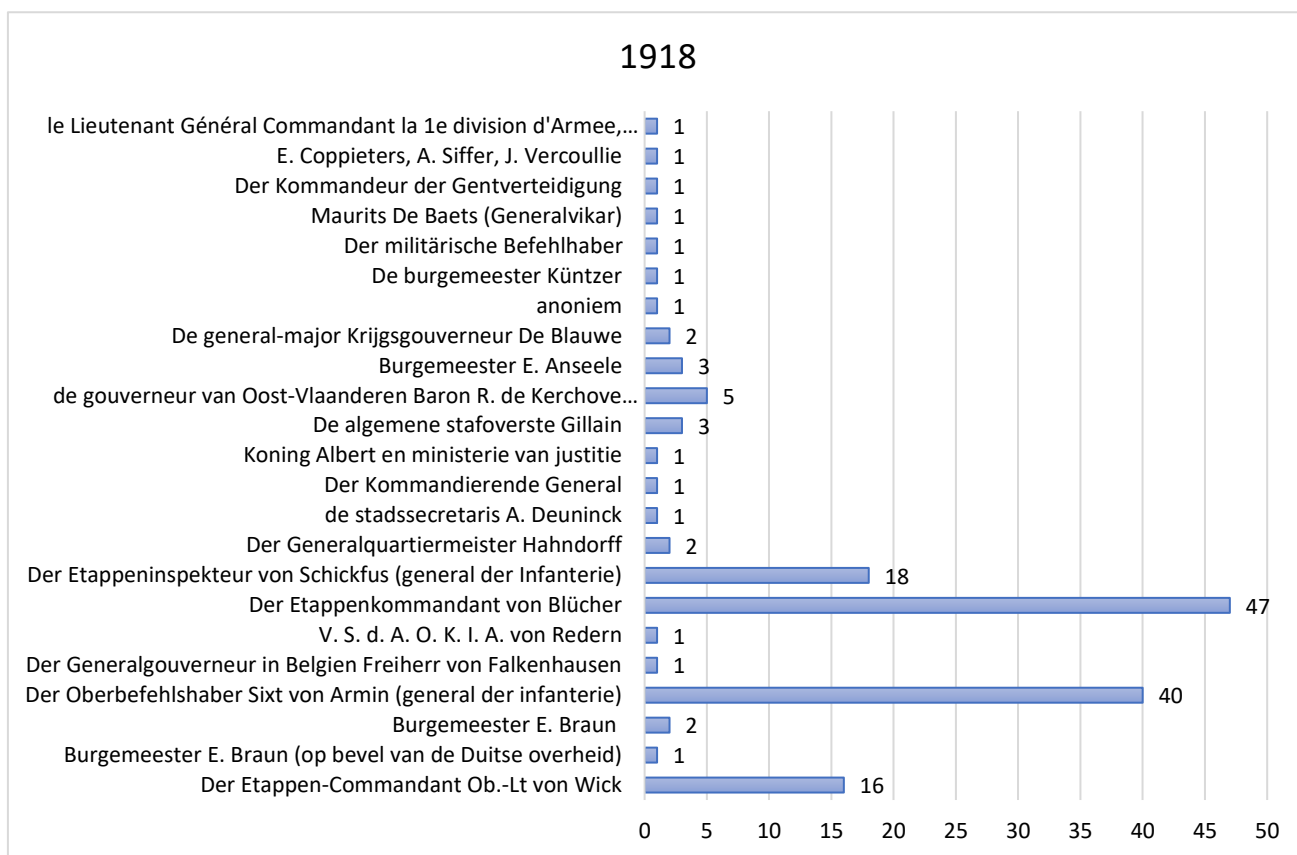
Tabel 11: De auteur(s) van de tekstaffiches (1916)

Vanaf 1917 komen er nieuwe belangrijke namen bij en vallen andere prominente namen weg. Dit heeft veel te maken met overplaatsingen binnen de Etappegebieden. Onder hen bevindt zich Generaal Sixt von Armin. Hij werd vaak overgeplaatst tot hij in oktober 1914, onder Herzog Albrecht von Württemberg, de leiding kreeg over het leger en zich in Gent vestigde. (New York Times, 1919). Na verloop van tijd werden ook onder zijn naam affiches gedrukt. Een tweede belangrijke nieuwe naam is Etappen-Inspecteur von Schickfus. Hij was de opvolger van Etappen-Inspekteur von Unger en tevens ook de laatste Etappen-Inspekteur van het vierde leger. (Wandt, H. 1921). Etappen-Inspecteur von Wick speelt ook in 1917 een belangrijke rol. Hij ondertekende maar liefst 67 affiches dat jaar. 1918 was als laatste jaar van de bezetting zeker niet minder ‘vruchtbaar’ dan de jaren voordien. De auteurs van de tekstaffiches blijven hier grotendeels dezelfde namen als een jaar eerder. Op één naam na: de Etappen-kommandant von Blücher.

Tabel 12: De auteur(s) van de tekstaffiches (1917)

Tabel 13: De auteur(s) van de tekstaffiches (1918)

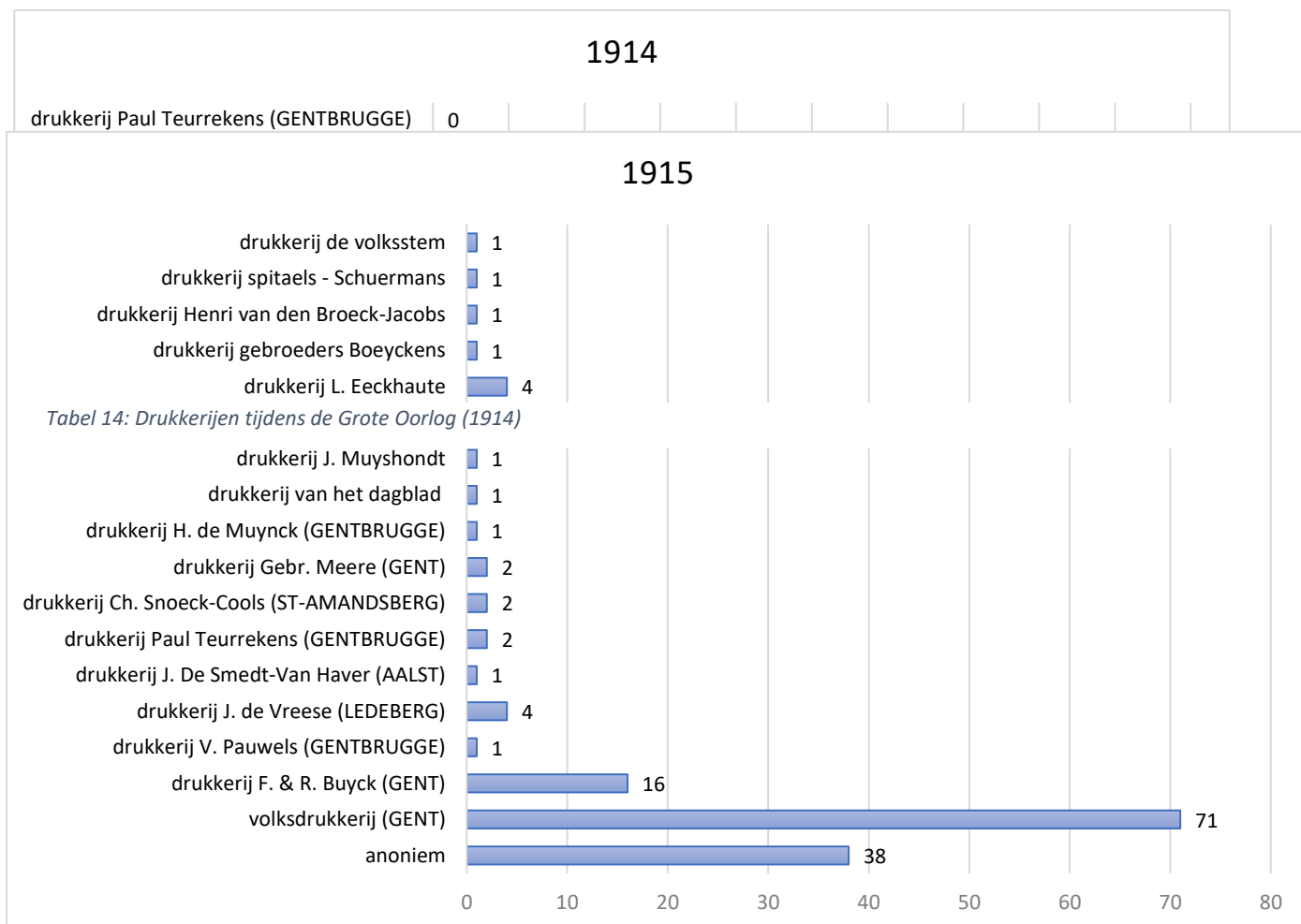
2.1.5. Drukkerijen onder de oorlog

De drukkerijen onder oorlog waren talrijk. Ook de testaffiches die in de stad Gent en de deelgemeenten werden opgehangen werden gedrukt door een groot aantal verschillende drukkerijen, die zich niet altijd even dicht bij huis bevonden zoals zal blijken uit de tabellen. Voor het jaar 1914 valt op dat de anonimiteit van de drukkerijen zeer groot was. Waar de affiche gedrukt werd stond vaak niet aangegeven op de affiche. Dit fenomeen komt terug in de analyse van de auteurs van tekstaffiches, waarbij in de beginjaren van de oorlog de anonimiteit ook sterk aanwezig was. Op het einde van dit hoofdstuk wordt er kort verder op ingegaan. Naast de categorie van anonieme affiches staat de (*Samenwerkende*) *Volksdrukkerij* te Gent. Zij was een van de belangrijkste en grootste drukkerijen doorheen de hele oorlog. (Zie afbeelding)⁷. Vanaf 1914 tot 1918 produceerde ze voor de Duitse overheid en voor de burgemeester en schepenen maar liefst 311 verschillende tekstaffiches die vandaag nog altijd in het archief te Gentbrugge bewaard blijven. Het is goed mogelijk dat dit aantal nog hoger dient te liggen, aangezien doorheen de oorlog affiches verloren zijn gegaan.

Foto 2: volksdrukkerij te Gent door De Vogelaere Achille

⁷ De Vogelaere, Achille. Volksdrukkerij "Het Licht" in Gent. <http://opac.amsab.be/Record/FO.011639>

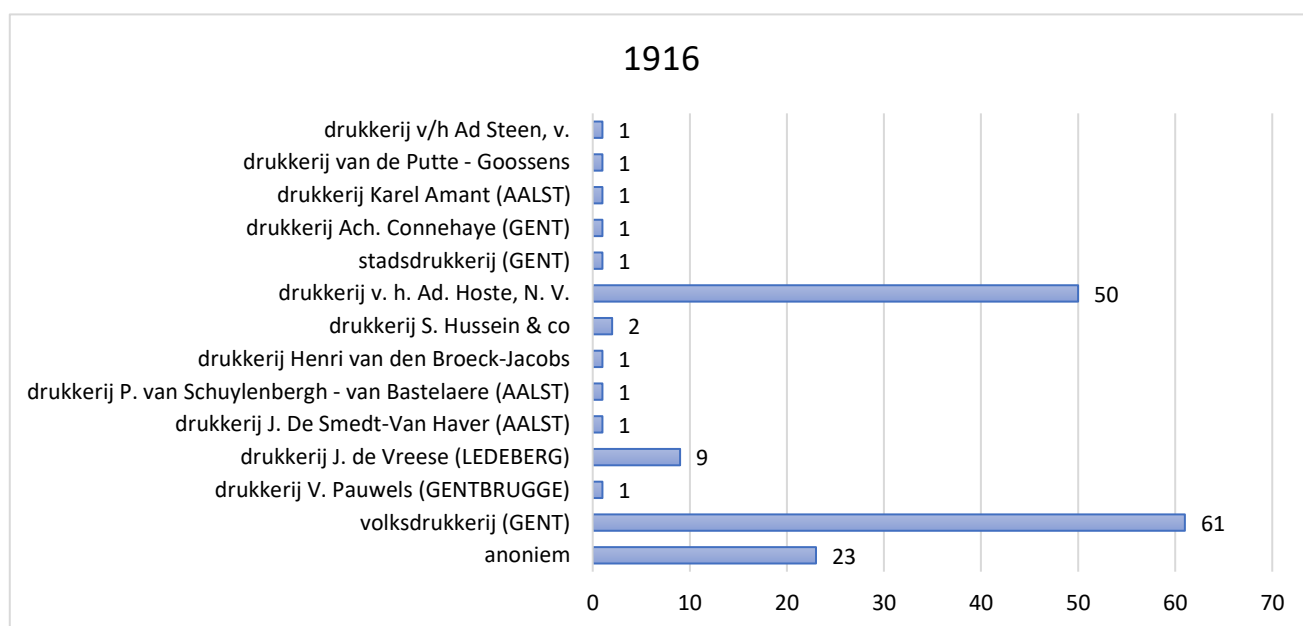

Tabel 14: Drukkerijen tijdens de Grote Oorlog (1914)

In 1915 blijven de volksdrukkerij en de categorie van anonieme drukkerijen de twee grootste staven. Een belangrijke vaststelling is echter dat de anonimiteit lichtelijk vermindert ten opzichte van het jaar voordien, waardoor de volksdrukkerij bijna evenveel produceerde dan alle andere drukkerijen die dat jaar produceerden samen: 71 door de volksdrukkerij en 78 door anderen.

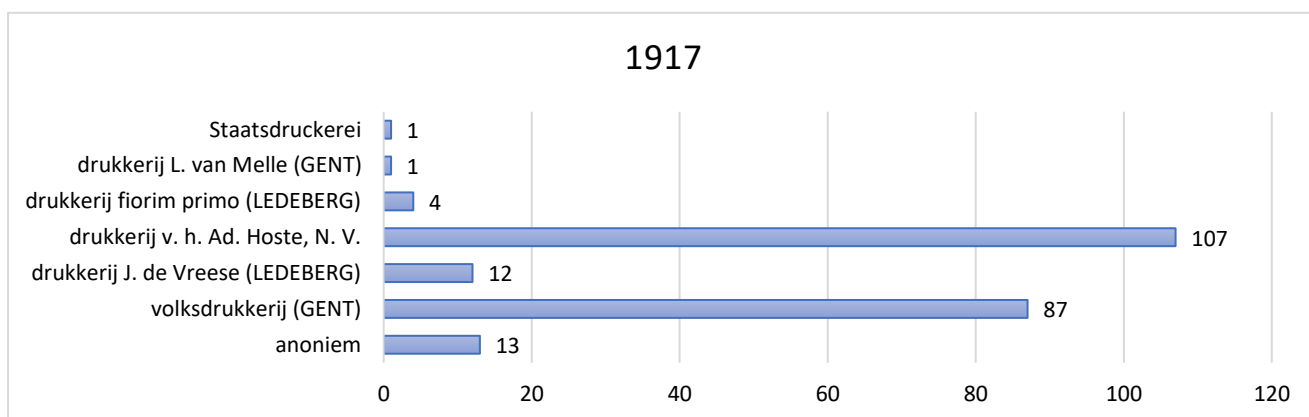
Tabel 15: Drukkerijen tijdens de Grote Oorlog (1915)

Voor het jaar 1916 wordt weer een afname van het aantal anonieme drukkerijen geregistreerd, blijft de volksdrukkerij de grootste drukkerij van Gent en omstreken en worden voor het eerst tekstaffiches aangeplakt die gedrukt werden door de drukkerij v.h. Ad. Hoste. De drukkerij v.h. Ad. Hoste drukte meteen een heel deel affiches. De oorzaak hiervan is de opdracht die zij kregen van de Duitse overheid om de drietalige affiches te drukken van het genre “Verordnung-Verordening-Arrêté”. Deze tekstaffiches, die in verschillende Vlaamse steden aangeplakt werden, werden in 1916, 1917 en 1918 massaal gedrukt. Vandaar dat deze drukkerij vanaf 1916 en tot het einde van de oorlog samen met de volksdrukkerij tot de belangrijkste drukkerijen behoorde.

Tabel 16: Drukkerijen tijdens de Grote Oorlog (1916)

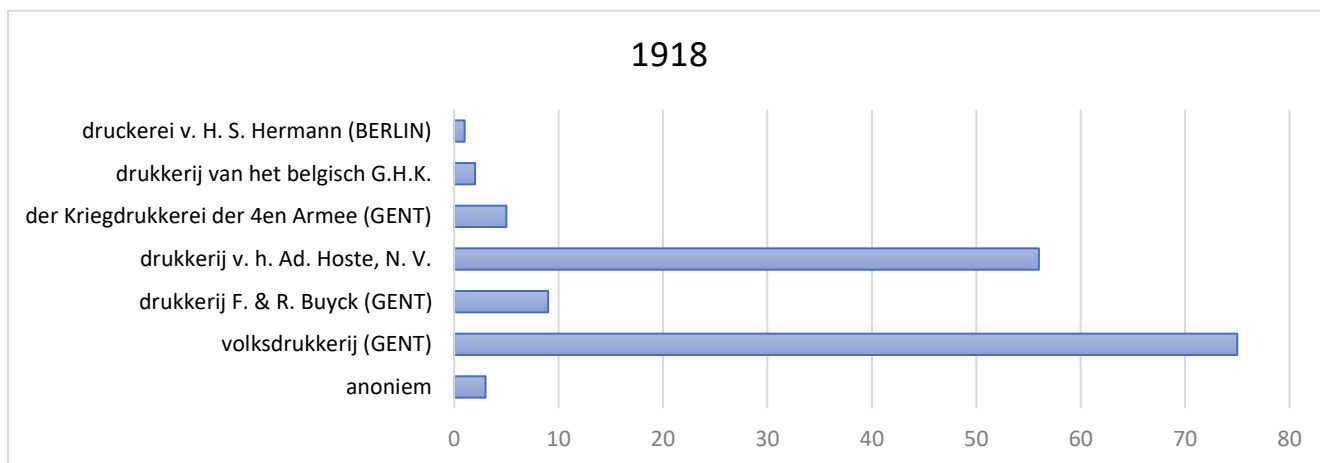
1917 zorgde niet voor verrassingen. De affiches die gedrukt werden door de drukkerij v.h. Ad. Hoste namen toe in aantal omdat de productie van de drietalige affiches “Verodnung-Verordening-Arrêté” ook sterk toenam. Dit duidt op de evenredige ontwikkeling en de link tussen de twee hoofdstukken: *Drukkerijen onder de oorlog* en *De benoeming van een tekstaffiche*. Ook de anonimiteit van de drukkerijen nam weer een stap terug ten opzichte van de jaren voordien.

Tabel 17: Drukkerijen tijdens de Grote Oorlog (1917)

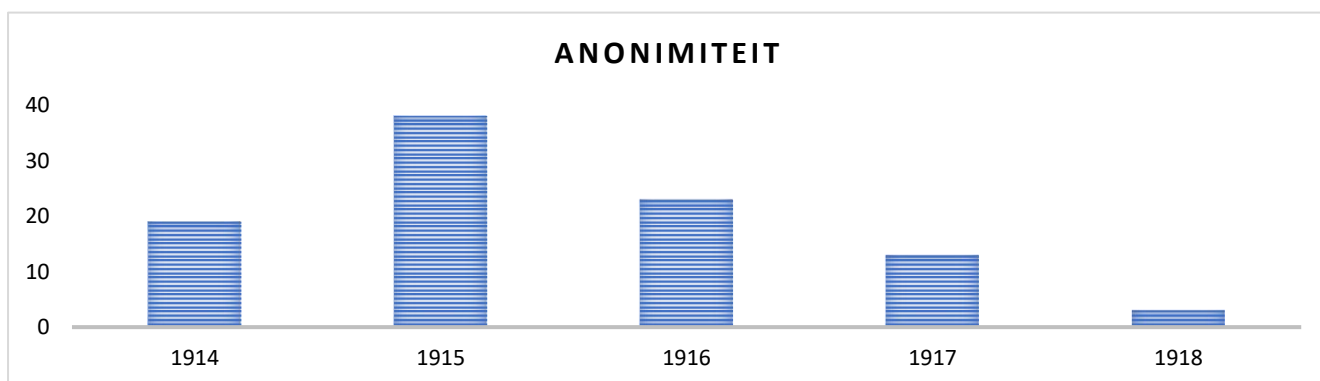

Ook 1918 bevestigde de ontwikkelingen van de voorgaande jaren. De productie van de drietalige affiches kende een kleine terugval en dat is te merken aan de hoeveelheid tekstaffiches die drukkerij v.h. Ad. Hoste dat jaar drukte ten opzichte van 1917. De volksdrukkerij Gent drukte vooral de tweetalige (Duits-Nederlands) affiches. Deze waren vaak op aanvraag van Etappen-Kommandant von Wick. Het gaat dan om de affiches van het genre “Bekanntmachung-Bekendmaking”. In 1918 krijgen deze affiches een boost wat zich vertaalt in een grotere productie voor de volksdrukkerij.

Tabel 18: Drukkerijen tijdens de Grote Oorlog (1918)

Zoals werd vastgesteld is er een geleidelijke mindering van anonimiteit. Om deze afname visueel nog eens voor

Tabel 19: Anonimiteit van de drukkerijen

te stellen werd een laatste tabel aan dit hoofdstuk toegevoegd die zich alleen hierop toelegt. Een opmerking hierbij is dat 1914, voor een genuanceerd beeld te kunnen vormen, een driemaal groter zou moeten zijn (+/- 60). Uit bovenstaande tabel blijkt zo duidelijk, dat de anonimiteit per jaar sterk afneemt en in 1918 bijna volledig verdwenen is.

2.1.6. De kleur van de tekstaffiches

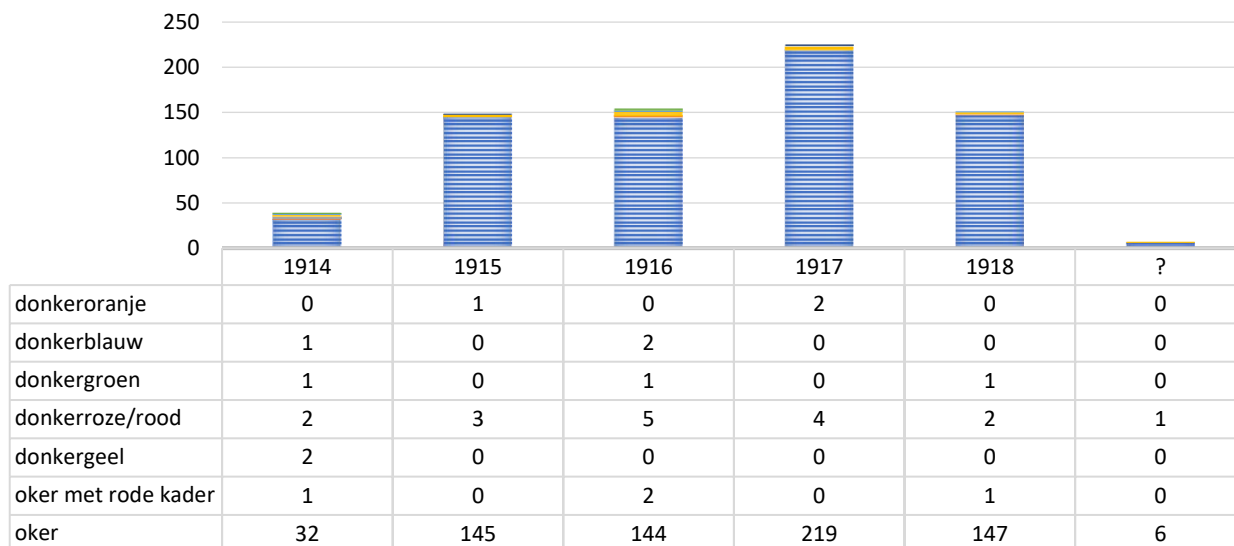

De kleur van de tekstaffiches is op het eerste zicht een eerder triviale onderzoeksvraag. Er zijn echter interessante verschillen vast te stellen. De affiches die gedrukt werden op vraag van de Duitse overheid werden gedrukt op oker papier van mindere kwaliteit. Dit is af te leiden uit een vergelijking van de affiches die opgehangen waren en de affiches die als reserves in archieven opgeborgen werden. De reserveaffiches zijn nog in heel goede staat en hebben nog hun originele licht okere kleur. De aangeplakte affiches zijn bijna allemaal in enorm slechte staat: zo hebben ze een donkerbruine kleur en zijn er grote en kleine scheuren in het papier. Alle affiches die op vraag van de Duitse Overheid gedrukt werden voldoen aan deze omschrijving. Tegenover deze affiches staan de posters die op vraag van het Komiteit gedrukt werden. Het Komiteit was een instantie die instond voor onder meer de voedselbevoorrading van de Belgen. Ze was een private hulporganisatie, die opgericht werd door enkele bekende politici, bankiers en industriëlen. Ze werd geleid door Emile Francqui. (Tallier, Pierre-Alain. 2014)

In 1917 werden er op vraag van het komiteit 44 affiches gedrukt. Een interessante vaststelling is dat geen enkele van deze 44 affiches op oker papier gedrukt werd. Deze affiches hadden een groene, blauwe, roze of soms een gele kleur. Ze werden ook enkel in het Nederlands gedrukt. Van een Franse of Duitse vertaling was dus geen sprake. Dat de affiches enkel in het Nederlands gedrukt werden en nooit een okere kleur hadden kan duiden op een soort ‘tegenpolitiek’. Het is mogelijk dat het Komiteit zich op een ‘niet openlijke’ manier verzocht af te zetten tegen het Duitse regime of zich wilde distantiëren van de praktijken van de Duitse Overheid. Door niet te kiezen voor de kleur oker, zal het straatbeeld dus niet volledig ‘Duist’ gekleurd worden en blijft er een verdoken stukje ‘Belgische cultuur’ aanwezig.

DE KLEUR VAN DE TEKSTAFFICHES

■ oker ■ oker met rode kader ■ donkergeel ■ donkerroze/rood ■ donkergroen ■ donkerblauw ■ donkeroranje

Tabel 20: De kleur van de tekstaffiches

Binnen de Duitse affiches is er ook wat variatie vast te stellen, maar groot is deze niet. De overgrote meerderheid van de affiches werd gedrukt op oker papier zonder enige andere kleur. De okerkleurige affiche was als het ware het handelsmerk van de Duitse pamfletten. Er wordt slechts zelden van deze standaard afgeweken. Zo werd er slechts enkele keren op donkerrood, donkergroen, donkerblauw, donkergeel of donkeroranje papier gedrukt. Dit gebeurde maar gemiddeld een vijf (4,667) keer op een jaar tijd, wat bijna een verwaarloosbaar aantal is. Dat er variatie is, is echter een interessant fenomeen. Of dit met een speciale reden gedaan werd is tot op heden nog niet bekend, maar dat er een variatie is, werd vastgesteld. Gedurende deze vijf jaar zijn er ook vijf affiches verschenen die naast de standaard okere kleur ook een rood kader hadden die rond de tekst getrokken was. Deze vorm is ook niet toe te schrijven aan een specifiek persoon of een specifieke drukkerij aangezien zowel de drukkerij als de auteur van deze affiches niet dezelfde zijn. Op 1 oktober 1918 verscheen er een affiche in Gent die rechtstreeks uit Berlijn kwam. Deze affiche, gedrukt door *druckerei v. H. S. Hermann* te Berlijn, die tevens vier talen bevat en dus bedoeld was voor heel Europa, heeft deze rode kader. De affiches die over het gehele Duitse rijk verschenen, werden wel altijd gedrukt op vraag van iemand met flink wat aanzien. De rode kader zou zo kunnen wijzen op een belangrijker affiche of een belangrijke auteur.

De standaard okerkleurige affiches waren van mindere kwaliteit, wat ze daarom veel goedkoper maakte. Aangezien iedereen na een paar dagen geïnformeerd was, moesten de affiches ook niet lang meegaan. Drukken op steviger en duurder papier was overbodige luxe. Of er een andere duidelijke reden was voor de kleur van een tekstaffiche lijkt niet het geval te zijn.

2.1.7. Plaats van aanplak

De plaats van aanplak is heel eenvoudig de plaats waar de affiches, nadat ze gedrukt waren, aangeplakt werden. Voor de stad Gent was dit niet zo enkelvoudig. Er is geen sprake van een overkoepeld woord om de stad aan te duiden. Er werd ook buiten de grootstad gedrukt. Vaak drukten alle drukkerijen voor de stad Gent en daarnaast nog voor hun eigen deelgemeente. Vandaar dat de concentratie van tekstaffiches in Gent de grootste is, maar zich hiertoe niet beperkt. Ook buitenlandse drukkerijen drukten tekstaffiches die in België opgehangen moesten worden. Deze zijn wel beperkt tot de grootstad en werden er dus geen in deelgemeenten gevonden. (Zie 'Drukkerijen onder de oorlog' p. 19)

Een belangrijke vaststelling werd gedaan bij de analyse van de affiches die aangeplakt werden te Gentbrugge. Of is het Gendbrugge? Tijdens de periode 1914 tot 1918 kan aan de hand van de tekstaffiches vastgesteld worden dat de spelling van de naam van de stad veranderde. Of hier een specifieke reden aan verbonden is, is niet gekend. Al zou het met de *Flamenpolitik*, of de opkomst van Vlaamse bewegingen te maken kunnen hebben. Zowel Gent als zijn omliggende deelgemeenten kenden onder de Duitse bezetting de opkomst van bepaalde groepen van Vlaamsgezinden die verzochten met de Duitse bezetter samen te werken voor een vervlaamsing van de stad Gent. Meer bepaald zochten ze naar een manier om de universiteit van Gent, toen ook Von Bissinguniversiteit genoemd, een Vlaams pad te doen inslaan. Het gevolg van deze verdeel- en heers strategie was een korte periode (1916-1918) waarbij de universiteit optrad als 'Vlaamsche Hoogeschool'. Het duurde echter tot 1923 vooraleer de universiteit te Gent Nederlands opnam als voertaal. (Mantels, R. 2013) (Website Universiteit Gent, z.j.). Het zou kunnen dat onder de invloed van de *Flamenpolitik* van Von Bissing, van de Franse spelling met 'd', zoals deze in het Franstalige Gand gevonden wordt, afstand werd gedaan en dat dit na de bezetting niet terug veranderd is.

In de volgende tabel wordt een beeld geschetst van waar de concentratie van de verschenen tekstaffiches het hoogst en het laagst was. Aangezien sommige tekstaffiches meer plaatsen van druk hadden, zal het totale aantal affiches hier groter zijn, dan de eigenlijke hoeveelheid affiches. Ten eerste valt het meteen op dat de meeste affiches die in Gent verschenen in Gent zelf gedrukt werden. Zo ligt het aantal tekstaffiches dat in Gent en de deelgemeenten verscheen veel hoger dan elke andere plaats. De termen A. H. O. en E. H. O. duiden beiden op het hoofdkwartier als plaats van aanplak. Deze plaats verwijst dus niet naar de naam, maar eerder naar de titel van de stad Gent.

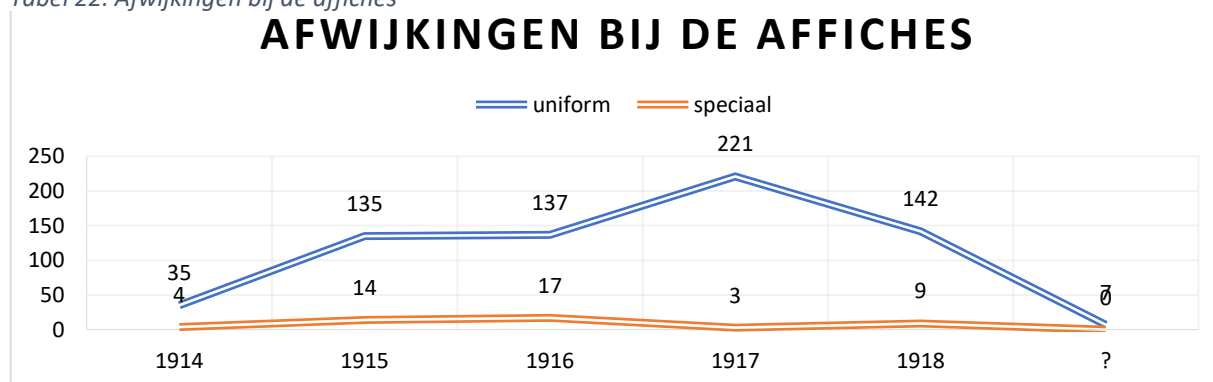

Tabel 21: Plaats van aanplak zoals aangegeven op de tekstaffiches

2.1.8. De uniformiteit van de tekstaffiches

De uniformiteit van een tekstaffiche wordt bepaald door te kijken naar de hoeveelheid aan afwijkingen die er te vinden zijn binnen de verschillende vertalingen van een tekstaffiche. Zo kan er sprake zijn van een verschil tussen de Duitstalige tekst en de Nederlandstalige tekst, of tussen de Franse vertaling en de Nederlandstalige vertaling enzovoort. In het Excel bestand worden tekstaffiches die een niet coherent karakter vertonen bestempeld als ‘speciaal’, wat hier voor ‘het hebben van een afwijkend element’ staat. Om als affiche in deze categorie geplaatst te worden, moet voldaan worden aan een of meerdere van de volgende afwijkingen: het weglaten van bepaalde informatie in een vertaling, een foute vertaling, een opvallend afwijkend lettertype (kleinere/grotere, vette/niet vette tekst), en ten slotte een speciale vormgeving van de affiche die duidelijk een bepaalde taal boven een andere primeert.

Tabel 22: Afwijkingen bij de affiches

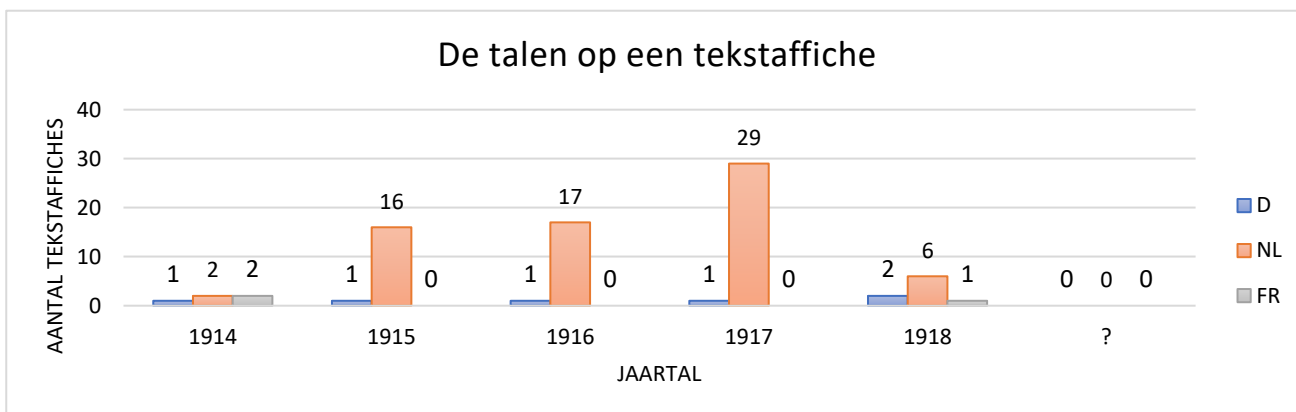
In bovenstaande tabel wordt er een beeld geschetst van de hoeveelheid aan tekstaffiches die deze stempel toegewezen hebben gekregen. Uit deze tabel kan opgemaakt worden dat over de grote weinig tekstaffiches verschenen die niet uniform waren. Er is geen stijgende lijn vast te stellen die weer daalt in 1918 zoals in *tabel 1*: aantal tekstaffiches werd vastgesteld.

2.2. Bespreking van de evoluties binnen de parameters

2.2.1. Eén-/twee-/drie- en viertalige tekstaffiches van naderbij

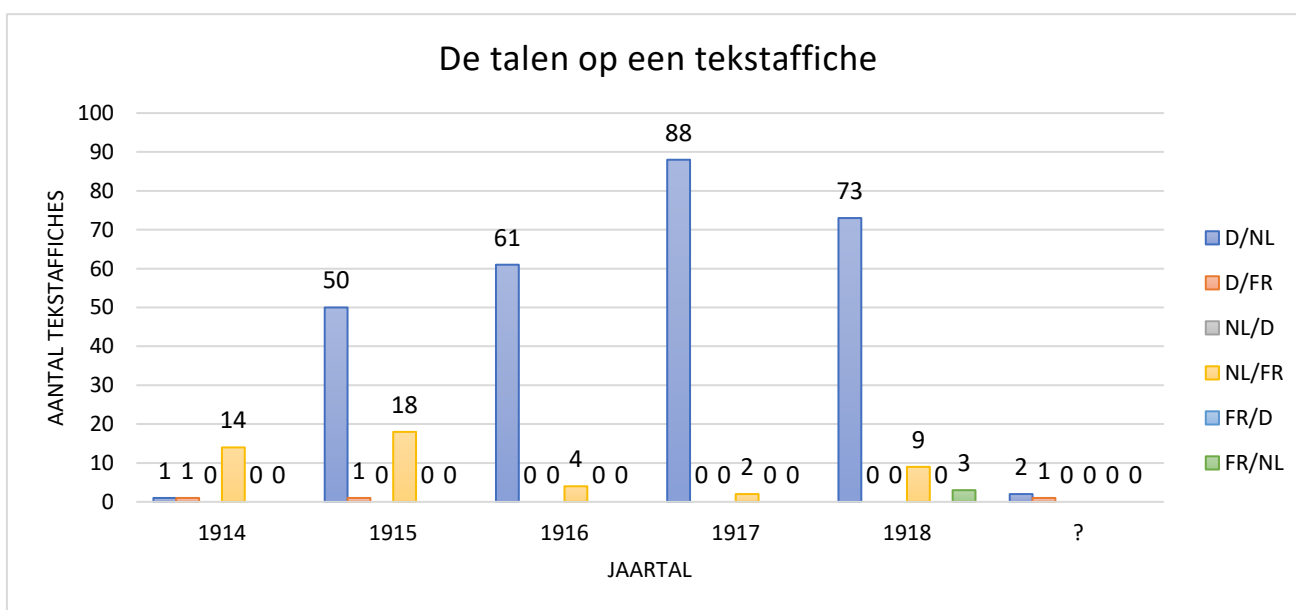
De affiches die tijdens de Grote Oorlog verschenen waren zowel eentalige, tweetalige, drietalige als viertalige affiches. Uit onderstaande tabel valt op dat binnen de eentalige affiches de Nederlandse taal overheerst. Deze trend komt voort uit de grote productie van tekstaffiches door de Burgemeesters. Ondanks dat de Gentse burgemeester en zijn Schepenen tijdens de Eerste Wereldoorlog onderdrukt werden, verschenen er nog een groot aantal affiches onder de burgemeester, Emile Braun, zijn naam (zie: auteur van een tekstaffiche p.15).

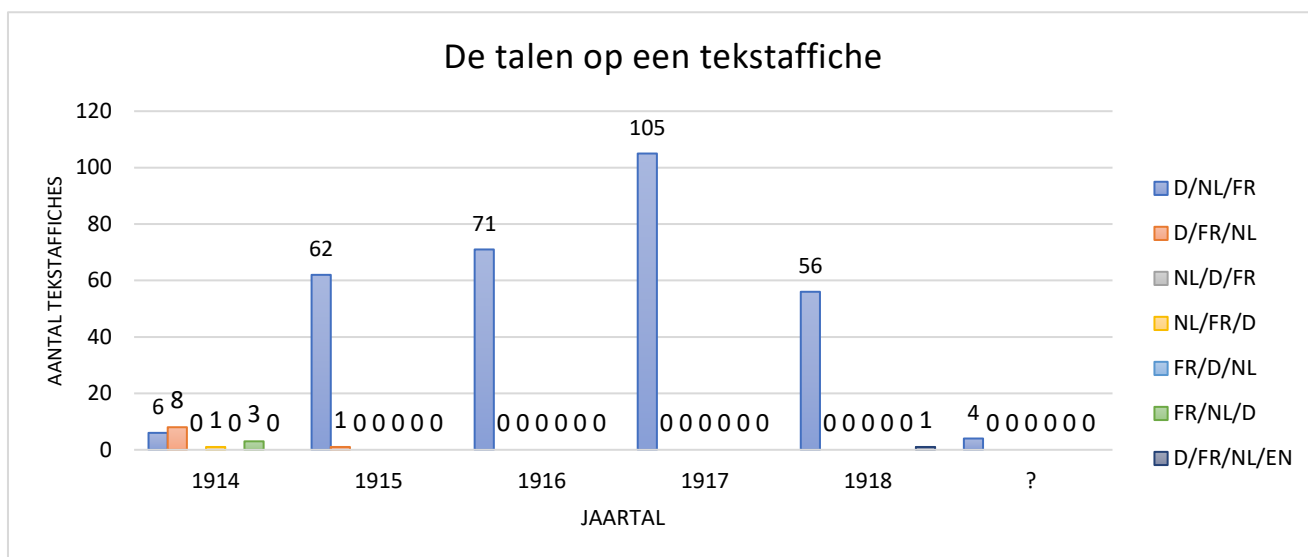

Tabel 23: De talen op een tekstaffiche

Het aantal tekstaffiches die enkel in het Duits verschenen zijn is klein. Dit was te verwachten, aangezien Duits in de stad Gent niet dezelfde status had als het Frans (of zelfs het Nederlands). Daar komt ook nog bij dat het hoofddoel van de tekstaffiches het informeren van de anderstalige burgerij was. De weinige affiches die verschenen waren dan ook gericht aan een kleine groep Duitstalige mensen die tijdens de Grote Oorlog in Gent verbleven. De tweetalige tekstaffiches zijn talrijker. Binnen deze categorie is de klasse D/NL (Duits/Nederlands) de grootste. Wat, zoals eerder bij het deel ‘genre’ vastgesteld werd, potentieel met de *Flamenpolitik* in verband kan gebracht worden.

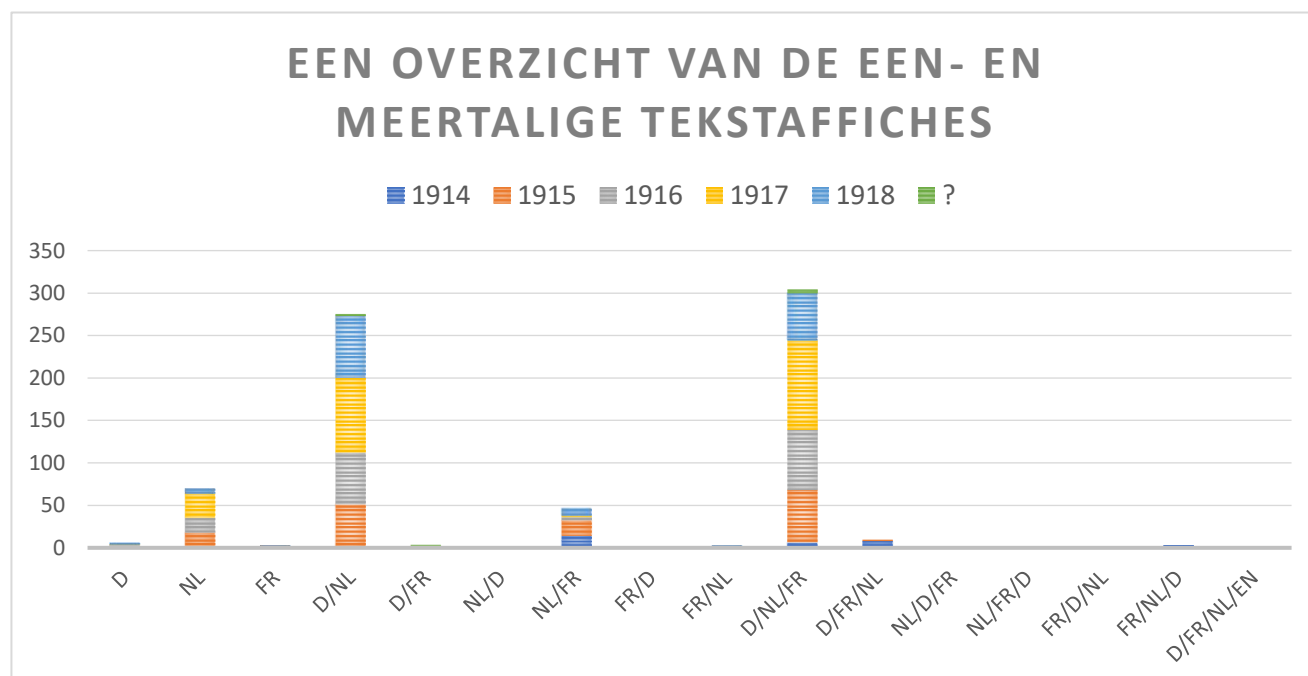
Tabel 24: De talen op een tekstaffiche 2

Tabel 25: De talen op een tekstaffiche 3

Binnen de drietalige tekstaffiches valt op dat, over de gehele lijn, de grote meerderheid ‘Duits – Nederlands – Frans’ als vorm heeft. Deze drietalige affiches werden vaak niet enkel aangeplakt in Gent, maar waren ook voorzien voor andere grote Vlaamse steden en de hoofdstad Brussel. Voor de drietalige affiches is de stap naar het toevoegen van het Frans kleiner, aangezien deze in de grote steden zoals Brussel vaak de voertaal was. Dat Nederlands voor het Frans geplaatst werd, zou ook met de *Flamenpolitik* in verband gebracht kunnen worden. Aangezien in Europa van links naar rechts gelezen wordt, is het normaal dat de meest prominente talen zo links mogelijk werden geschreven en de minst belangrijke zich aan de rechterkant bevond.

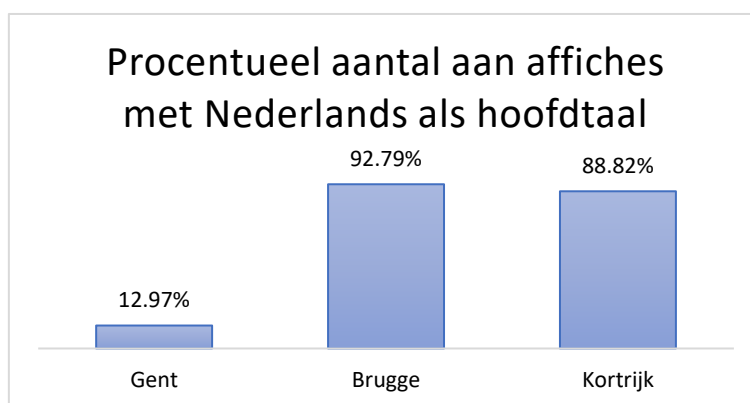
Tabel 26: Een overzicht van de een- en meertalige tekstaffiches

3. Vergelijkende studie van verschillende Vlaamse steden

In een laatste deel van deze studie wordt verder gekeken dan de stad Gent in de vorm van een vergelijkende studie. Hierbij worden twee niet gepubliceerde studies geraadpleegd, waarvan de ene een blik werpt op de tekstaffiches die in Brugge gedrukt werden en de andere de focus legt op de stad Kortrijk. Het gaat over de papers: *“Vertaling en oorlogspropaganda: meertalige pamfletten tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen, Onderzoek naar de oorlogsaffiches rond Kortrijk en Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog”* (Denolf, M. 2016) en *“Een historische analyse van oorlogspamfletten in Brugge tijdens Wereldoorlog I: Vertaling en oorlogspropaganda: meertalige pamfletten tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen”* (Kindt, S. 2016). Voor de vergelijking wordt ieder aspect van de tekstaffiches in dezelfde volgorde besproken als die die gebruikt werd doorheen deze paper voor de stad Gent. Zoals zal blijken, verschilt de geanalyseerde data van de beide steden sterk met die van de stad Gent. Ten eerste verschilt het aantal gedrukte affiches. Voor de steden Gent en Brugge werden een 700-tal affiches geregistreerd en geanalyseerd, terwijl voor de stad Kortrijk dit er maar een 300-tal waren. Wat toch minder dan de helft is. Dit heeft alles te maken met de strategische ligging van de twee steden en de meerwaarde die ze daardoor voor de Duitse overheid hadden.

Als men de kenmerken van de tekstaffiches vergelijkt, met name de genres die ze toegewezen kregen en de auteurs, worden enkele verschillen vastgesteld. In Kortrijk werden maar liefst 131 van de in totaal 322 affiches gedrukt in opdracht van de burgemeester. In Brugge werd een gelijkaardige trend vastgesteld. Daar werden 454 tekstaffiches van de in totaal 721 affiches op vraag van, zoals de paper het omschrijft, ‘een auteur op lokaal niveau’ gedrukt, waarbij met ‘lokaal niveau’ de burgemeester aangeduid wordt. Procentueel betekent dit, dat maar liefst 65% van de tekstaffiches in Brugge en 40% van de affiches in Kortrijk op vraag van de burgemeester werden gedrukt. Deze uitkomst is niet verrassend als men weet dat de Gentse burgemeester, Emile Braun, bij de weinige burgemeesters was, die tijdens de bezetting van hun ambt werden afgezet. Dit had als gevolg dat de productie door de burgemeester en schepenen bijna volledig stil kwam te liggen. Een tweede evolutie binnen het aantal tekstaffiches is de productie per jaar. Voor de steden Brugge en Kortrijk ligt het ‘hoogtepunt’ van de tekstaffiches in 1916. De stad Gent kent de piek in 1917. Waarom de piek bij Gent in 1917 ligt is niet heel duidelijk, waardoor toeval niet kan worden uitgesloten.

Ook de titel of het genre die de tekstaffiches toegewezen kregen, kende een verschillende verdeling. Wat volgt, hangt samen met de vorige alinea. Als gevolg van een groter aantal Nederlandstalige affiches, verwacht men een groot aantal affiches met als genreaanduiding “Bericht”. Dit is ook bij beide steden, zowel Brugge als Kortrijk, het geval. Bij Gent echter niet. Tabel 27 toont per stad hoeveel procent van de affiches oftewel enkel een Nederlandstalige genreaanduiding vertoonden of de Nederlandstalige titel op de prominente linkse plaats plaatsten. Deze positie duiden namelijk op het prestige van een taal.

Tabel 27: Procentueel aantal aan affiches met Nederlands als hoofdtal

Geen van beide papers bevat een adstructie over de drukkerijen. Vandaar dat er over dit thema ook geen uiteenzetting volgt. Waar wel uitvoerig uitspraak over wordt gedaan is de plaats waar de verschillende affiches werden aangeplakt. Voor de stad Gent is die plaats, op 17 affiches na, altijd aangegeven op de tekstaffiches. Voor Kortrijk is dit anders: hier had maar liefst 33% procent van de affiches geen plaatsaanduiding. Het is dus onmogelijk te zeggen tot waar deze affiches reikten. De stad Brugge doet het nog slechter. Meer dan de helft van de affiches mist een plaatsnaam. Het gaat dan over 396 affiches van de in totaal 721 affiches, wat meer dan de helft is.

Een laatste verschil dat werd vastgesteld is het aantal een-, twee- en drietalige affiches dat in iedere stad gedrukt werd. Zowel bij Kortrijk als bij Brugge is de categorie van de eentalige affiches groot, in tegenstelling tot de stad Gent waar slechts 79 affiches eentalig waren. Voor Brugge en Kortrijk waren dit respectievelijk, 210 en 133 affiches. Meer nog, waar de drietalige affiches in Gent een grote categorie vormen, 318 affiches in totaal, is dit voor Brugge en Kortrijk slechts een klein aantal, respectievelijk 24 en 60 tekstaffiches.

Samengevat, ondanks dat beide provincies (en daarmee ook de steden) in afstand niet ver van elkaar afliggen, verschillen de data enorm. Zowel de vergelijkende analyse van het genre als de auteurs als de meertaligheid geven een duidelijk verschil weer. Buiten het feit dat de Gentse burgemeester tijdens de bezetting werd afgezet, speelt ook de manier waarop de Duitsers met de stad omgingen een belangrijke rol in deze vergelijkende studie. Zeker bij het begin van de oorlog werd Gent voor de gewone bevolking van de rest van België afgesneden. Het was als het ware een soort cordon: mensen mochten noch naar binnen noch naar buiten als daar geen speciale toelating voor werd gegeven. Deze factoren zorgden mede voor een sterkere invloed en overheersing van de Duitse normen en cultuur.

4. Conclusie

Door de vertaalpolitiek van de Duitse overheid tijdens de Grote Oorlog te analyseren aan de hand van muurkranten krijgt men een waarheidsgetrouw beeld van hoe de bevolking de bezetting ervoer tijdens deze lange oorlogsjaren. Voor de bevolking waren de affiches een houvast. Voor velen onder hen zelfs hun enige informatiebron en daarmee de enige manier om toch van enkele zaken op de hoogte te blijven. Voor de Duitse overheid was het een efficiënt communicatiemiddel. De teksten werden niet enkel geschreven om te informeren, maar ook om te overtuigen, te bevelen en te disciplineren. De okere kleur en het strakke lettertype zijn uiterlijke kenmerken van deze strategie. Ook de teksten werden economisch opgesteld; er mocht geen woord teveel op de affiche staan. De Duitsers regeerden de steden met harde hand. Rebelle, opstanden of betogingen waren er bijna niet, omdat de burgers het met de doodstraf konden bekopen. Iedere wet, opdracht of bekendmaking die de bevolking moest volgen, werd via tekstaffiches bekend gemaakt. Om het herkennen van hun inhoud gemakkelijker te maken, werd hen een genre (en/of een titel) toegewezen. Zo verschenen er “Bekanntmachungen”, om de mensen te informeren, “Warnungen” om hen te waarschuwen en ga zo maar door.

Deze studie richtte zich vooral op de stad Gent. Als hoofdkwartier van het vierde leger ging er geen week voorbij zonder dat er enkele nieuwe affiches in het straatbeeld verschenen. Gedurende de volledige vijf jaar verschenen er maar liefst 725 affiches. Ze werden allemaal geordend in een Excel bestand aan de hand van tien parameter: de datum, het genre, de titel, het aantal talen die op de tekstaffiches verschenen, de volgorde waarin deze verschenen, de auteur(s), de drukkerijen, de kleur van de tekstaffiche, de plaats waar ze aangeplakt werden en de uniformiteit van de tekstaffiche. Uit de verzamelde gegevens werden tabellen opgesteld die een visueel beeld schepten van de evoluties binnen deze parameters. Hoewel de tekstaffiches vanaf het begin van de oorlog bewaard werden, zijn er gedurende de vijf jaar ook affiches verloren gegaan. Het gaat dan over een tien die vermoedelijk gedrukt zouden geweest zijn in januari 1917. Dankzij een bijna complete verzameling aan tekstaffiches kan er, ondanks deze kleine leemte, waarheidsgetrouw en representatief uitspraak worden gedaan over de data. Al moet men de tabellen dus met een kritisch en genuanceerd blik bekijken. Zo zijn de tekstaffiches ook zeker niet enkel het werk van de Duitse bezetter. De burgemeester Emile Braun gaf net zoals de andere burgemeesters van de deelgemeenten Ledeberg, St-Amandsberg en Gentbrugge ook opdracht tot het drukken van tekstaffiches. Het aantal was echter wel kleiner, doordat hun vrijheid ingeperkt werd. Vandaar dat de grootste concentratie aan de hand van een burgemeester in 1914 ligt, het begin van de bezetting. Zeker naar het einde toe, wanneer burgemeester Braun gedeporteerd werd, vallen deze affiches bijna volledig weg. Hierin verschilt Gent van andere Vlaamse steden, waar de burgemeesters wel hun ambt mochten verderzetten.

Binnen deze paper werd ook aandacht besteed aan de *Flamenpolitik*, die door militair gouverneur Moritz von Bissing in het leven geroepen werd. Deze politieke strategie had het doel België te verdelen in Wallonië en Vlaanderen. Verder hield het in dat de Vlamingen op een voetstuk werden geplaatst tegenover de Franstalige bevolking. Hoewel de gevolgen groot waren, was de euforie van de radicale Vlaamsgezinde bevolking maar van korte duur. Twee belangrijke maatregelen onder de *Flamenpolitik* waren de vernederlandsing van de universiteit te Gent en de splitsing van het algemeen bestuur in een Vlaams en Waals equivalent. Deze maatregelen werden na bezetting echter meteen ongedaan gemaakt. Ondanks dat de plannen faalden en niet werden doorgezet, heeft deze politiek een grote invloed gehad op de tekstaffiches. Zo werd er vastgesteld dat, ondanks dat Frans aan de universiteiten en in het bedrijfsleven de voertaal was, het Nederlands de positie van het Frans overnam. Dit is ook zichtbaar bij de analyse van de tekstaffiches. Zo verminderde het aantal affiches waarop Frans de linkse positie van dominante taal had. De afname was zo drastisch dat er na 1914 nog maar vier affiches verschenen zijn met Frans als eerste taal. Deze werden allemaal gedrukt op het einde van het jaar 1918. Dit is niet verrassend, aangezien in de maand oktober en november de omstandigheden soepeler waren, omdat de Duitsers zich stilaan uit Gent terugtrokken en omdat burgemeester Emile Braun terugkwam na zijn gevangenschap in Duitsland. In de tussentijd had de Duitse overheid ‘vrij spel’. Dit geldt trouwens ook voor de affiches waarbij Nederlands als eerste taal werd gezet. Al moet er wel vermeld worden dat die evolutie minder drastisch was. Dit betekent ook dat de genre aanduidingen deze evolutie mee doormaken. Zo werd geconcludeerd dat de genres “Bekanntmachung-Bekendmaking”, voor de tweetalige affiches het populairst

waren. Hier komt al helemaal geen Frans aan te pas. Voor de drietalige affiches was dit ‘Verordnung-Verodening-Arrêté’. Deze affiches werden zowel in Gent als in de hoofdstad Brussel opgehangen en zijn daarom voorzien van een Franstalige vertaling. Om deze ontwikkelingen goed te begrijpen mogen de tekstaffiches dus niet in isolatie geanalyseerd worden, maar moet er rekening gehouden worden met de politieke spanningen en realiteit van die periode.

Dat verder moet gekeken worden dan enkel een interne analyse wordt ook duidelijk bij de vergelijking met de Vlaamse steden Brugge en Kortrijk. Tussen de steden verschillen de ontwikkelingen soms aanzienlijk. Een voorbeeld hiervan was het grote aantal Nederlandstalige eentalige affiches, dat zowel bij Brugge als Kortrijk vastgesteld werd. Bij de stad Gent was dit allerminst het geval. De Nederlandstalige affiches die voorkwamen onder de genres: “Bericht”, “kennisgeving”, “Bericht-Avis” en ga zo maar door, werden gedrukt op vraag van de burgemeester, maar omdat de censuur in de stad Gent zo sterk was, werden er in totaal in vergelijking met de andere affiches, weinig gedrukt. Ook de afzetting van burgemeester Braun speelt hier weer een rol in. De stad Gent werd op bepaalde vlakken zwaarder belast dan andere Vlaamse steden, met als gevolg dat sterker naar de Duitse normen werd geleefd.

Verder werd ook de kleur van de tekstaffiches besproken en de afwijkingen die soms binnen de verschillende vertalingen gevonden worden. De overgrote meerderheid van de tekstaffiches had een strakke lay-out. Okerkleurig papier, een vet lettertype, een rechthoekige structuur en tot op het woord correcte vertalingen waren de vier grootste kenmerken. Deze opmaak bleef meestal constant over alle tekstaffiches. Soms echter werd er afgeweken van deze standaard. Het gaat dan over tekstaffiches waarbij de lay-out drastisch werd veranderd: zo zijn er affiches opgenomen in het Excel bestand waarbij de Duitse tekst alleen bovenaan stond en het Nederlands en/of het Frans daaronder werden geplaatst. In het geval van twee vertalingen werden deze naast elkaar onder de Duitse tekst geplaatst. Dit impliceerde de hiërarchische structuur van de talen. Andere afwijkingen waren foute vertalingen, het weglaten van bepaalde informatie in een vertaling en een opvallend afwijkend lettertype (kleinere/grotere, vette/niet vette tekst) voor een bepaalde taal. Over het algemeen werden er niet veel afwijkingen vastgesteld.

De belangrijkste ontwikkelingen werden hier nog eens in het kort uiteengezet. Alles omvat deze paper niet. Hij moet worden bekeken als een aanzet, aangezien er veel meer over de tekstaffiches in Gent en de rest van Vlaanderen gezegd kan worden. Er wordt geraakt aan verschillende mogelijke onderzoeksprojecten, zoals: de afwijkingen binnen de vertalingen, de invloed van politiek, de ligging van de Vlaamse steden en de kleur van de tekstaffiches. Deze paper vormt zo slechts een klein puzzelstuk van een groter werk.

5. Bibliografie

Author, Unkown. (1919). BEAT VON ARMIN TO DEATH. *The New York Times*. Geraadpleegd op 4 mei 2017 via <http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?res=9F0CE0DE123FE432A2575BC1A9659C946896D6CF>

Denolf, M. (2015-2016). Vertaling en oorlogspropaganda: meertalige pamfletten tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen, Onderzoek naar de oorlogsaffiches rond Kortrijk en Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog. (Ongepubliceerd eindwerk). Katholieke Universiteit Leuven, Departement Leuven.

D'hondt Bart. (?). Emile Braun. Liberaal Archief: Bibliotheek. Geraadpleegd op 28 april 2017 via http://www.liberaalarchief.be/vraagbaak_braun.html

Kindt, S. (2015-2016). Een historische analyse van oorlogspamfletten in Brugge tijdens Wereldoorlog I: Vertaling en oorlogspropaganda: meertalige pamfletten tijdens de Duitse bezetting in Vlaanderen. (Ongepubliceerd eindwerk). Katholieke Universiteit Leuven, Departement Leuven.

Mantels, Ruben. *Gent: Een Geschiedenis Van Universiteit En Stad, 1817-1940*. Brussel: Mercatorfonds, 2013. Print.

Schaepdrijver, Sophie de. *De groote oorlog: het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. 5. druk. Amsterdam: Olympus, 1999. Print.

Tallier, Pierre-Alain. (2014). De Eerste Wereldoorlog, hoofdstuk 17. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Geraadpleegd op 28 april 2017 via <http://www.kcgeschiedenis.be/pdf/bronnen/>

Wandt, Heinrich. *Etappenleven Te Gent : Kanttekeningen Bij De Duitse Ineenstorting*. Ledeberg: Janssens, 1921.

Website universiteit Gent. *Historiek van de UGent*. Geraadpleegd op 29 april 2017 via https://www.ugent.be/nl/univgent/collecties/archief/geschiedenis/historiek_ugent.htm/historiek.htm